

SPANNING

29 oktober 2018.

Actie bij Zilveren Kruis Achmea in Leiden tegen de sluiting van het Slotervaartziekenhuis en de IJsselmeerziekenhuizen.

DE PUBLIEKE SECTOR STAAT IN DE FIK

Foto: Chris Eikelboom / SP

Overvolle werkdagen, krappe budgetten, wantrouwend regelzucht en slechte arbeidsvoorwaarden. Dat is het resultaat van decennialange bezuinigingen en marktwerking in de publieke sector. In het neoliberale wereldbeeld was de sector inefficiënt en lui, en zouden de juiste prikkels de sector stroomlijnen. In plaats daarvan kwam de dictatuur van de spreadsheet, die werkenden in de publieke sector dehumaniseerde tot uitvoerders van dichtgetimmerde protocollen. De gevolgen merken we dagelijks. De publieke sector staat in de fik.

Juist daardoor stijgt de waardering voor publieke werkers. Een grote meerderheid van de Nederlandse bevolking steunt de leerkrachten, agenten en verpleegkundigen dan ook, in hun strijd om de 1,9 miljard die vrijkomt nu de dividendbelasting

tóch blijft. Dat geld moet naar hen, niet naar belastingverlaging voor grote bedrijven; VVD, CDA, CU en D66 gaan hier volledig de mist in.

De publieke zaak gaat de SP aan het hart. Het is dan ook een onderwerp dat in vele edities van Spanning terugkomt. Ook doen we er onderzoek naar. Zo verscheen vorig jaar nog het rapport De publieke sector aan het woord. Ineke Palm, voormalig medewerker van het wetenschappelijk bureau, brengt hierin in kaart wat 60.000 publieke werkers te zeggen hebben over de omstandigheden op hun werk. Het geeft een unieke inkijk in het publieke werk en maakt duidelijk hoezeer de problemen in bijvoorbeeld het onderwijs vaak lijken op die in de zorg en andere publieke sectoren.

Ze hangen allemaal samen met de negatieve gevolgen van het dominante denken van onze tijd, het neoliberalisme.

Dat er nu een volledige Spanning aan dit onderwerp wordt gewijd, is volledig te danken aan de vele actievoerders, die nu laten zien dat zij bereid zijn om op te staan en rechtvaardigheid te eisen. De verandering die zij willen komt er niet vanzelf, zij zullen dit moeten afdwingen. De acties in het onderwijs, met name van PO in Actie, maar ook die in de zorg, bij de politie, bij de brandweer en in het openbaar vervoer hebben nu al laten zien dat wanneer mensen samen in actie komen, zij tot alles in staat zijn. Zij verdienen onze steun, en wij geven die op de manier die het beste past bij onze partij: met actie én met onderzoek en kennis.

IN DIT NUMMER

4 DRAGER VAN DE BESCHAVING

De uitverkoop van de publieke sector heeft geleid tot de uitverkoop van de beschaving

Eduard van Scheltinga

6 DE GERUISLOZE DOORBRAAK VAN HET NEOLIBERALISME

Het neoliberalisme in Nederland heeft volgens Merijn Oudenampsen een lange geschiedenis en een bijzondere vorm

Tijmen Lucie

9 WIE VERTROUWT DE BELASTINGDIENST?

Burgers worden gewantwoord, bedrijven in de watten gelegd

Ruud Kuin

10 AFBRAAK VAN DE VERZORGINGSSTAAT

Overzicht van een aantal politieke keuzes die geleid hebben tot het uithollen van de georganiseerde solidariteit

Eduard van Scheltinga

12 MEER VOOR KAPITAAL, MINDER VOOR MENSEN

Cijfers laten zien dat de verzorgingsstaat voor mensen wordt afgebroken en voor multinationals wordt opgebouwd

Remco Bouma en Eduard van Scheltinga

14 OPBOUW VERZORGINGSSTAAT VOOR MULTINATIONALS

Vier elementen van de stille opbouw van de verzorgingsstaat voor multinationals

Remco Bouma

16 VERBINDING NOG ALTIJD VERBROKEN

Het parlementair onderzoek van de Eerste Kamer naar de verzelfstandiging en privatisering van overheidsdiensten heeft zich nog niet vertaald in beter beleid

Tiny Kox

18 VAN RECHT NAAR GUNST

De vermarkting van de huishoudelijke zorg heeft een hoop schade aangericht

Bart Linssen

20 ONDERWIJS: KIND VAN DE NEOLIBERALE REKENING

Hoe zorgen we ervoor dat goed onderwijs weer voor ieder kind is weggelegd?

Tijmen Lucie

21 ACTIEVOEREN LOONT: 720 MILJOEN

Paul de Brouwer van PO in actie vertelt hoe een kleine groep basisschoolleraren wist af te dwingen dat Rutte-III de portemonnee trok voor publieke werkers

Ruud Kuin

22 'VEILIGHEID IS TE KOOP'

Jan Struijs, voorzitter van de Nederlandse Politiebond, legt uit wat de effecten zijn van de terugtrekkende overheid voor onze veiligheid

Ruud Kuin

24 MENSEN MAKEN DE PUBLIEKE SECTOR

Laat medewerkers in de publieke sector weer voor de mensen werken en niet voor de markt

Lilian Marijnissen

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP.

Een abonnement kost 25 euro per jaar voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie, Bart Linssen
Eduard van Scheltinga,
Remco Bouma, Ruud Kuin
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Ron Meyer, Lieke Smits

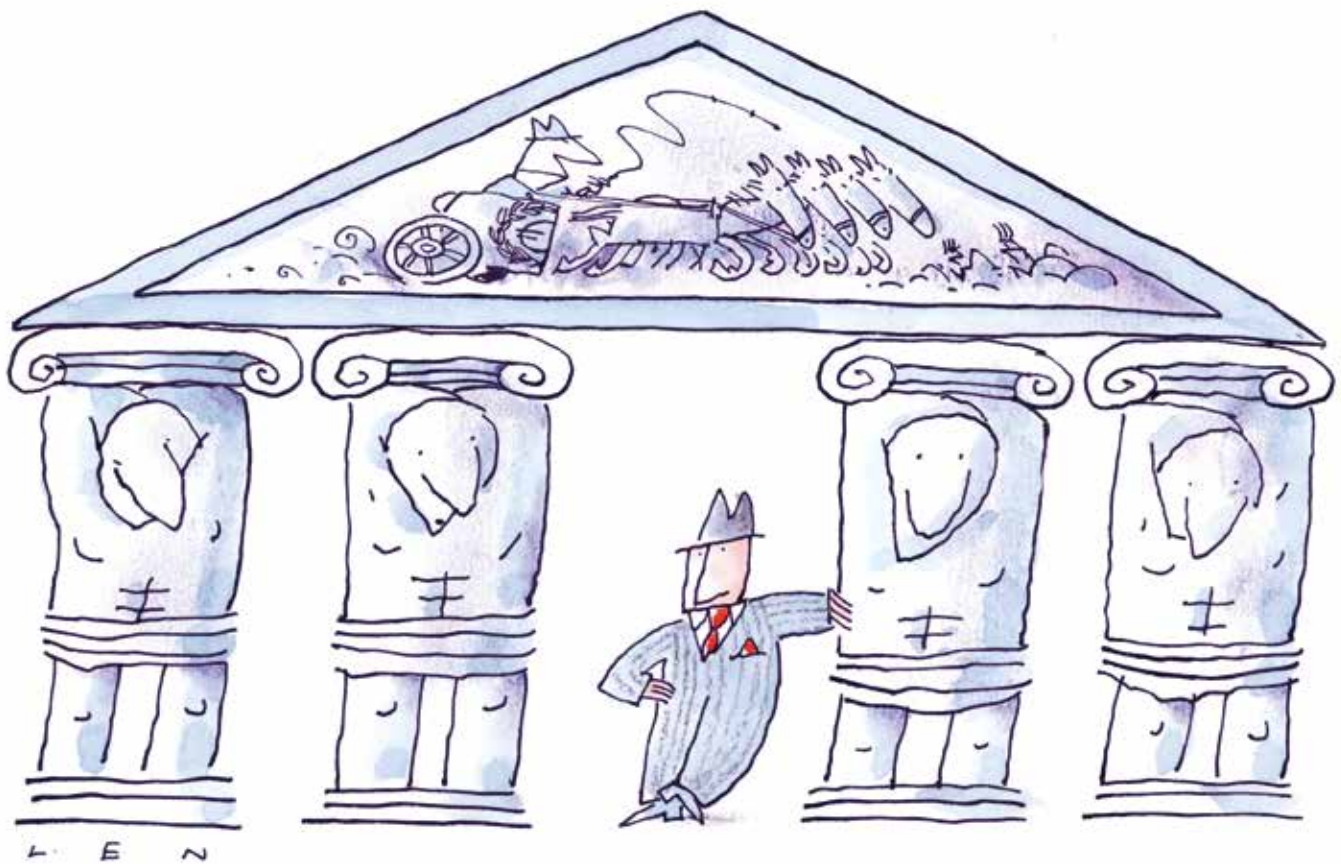
Basisontwerp

Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Robert de Klerk
Nenad Mecava, Gonnie Sluijs
Foto cover
Lex Verspeek /
Hollandse Hoogte©
bewerking Studio SP

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-Geen Afgeleide Werken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

DRAGER VAN DE BESCHAVING

Tekst: Eduard van Scheltinga Illustratie: Len Munnik

De overheid heeft zich teruggetrokken om plaats te maken voor de markt, de verzorgingsstaat is vervangen door een waarborgstaat en kapitaal is versterkt ten koste van arbeid. Het is geen onschuldige verschuiving, maar een ideologisch gemotiveerde aanval op de beschaving.

De neoliberale revolutie in Nederland begon onder Lubbers en kwam pas echt tot wasdom onder de 'paarse' kabinetten van PvdA, VVD en D66. Over deze omwenteling zei premier Wim Kok in de regeringsverklaring van 1994: 'De leidende gedachte in dit program is het herijken van de verhouding tussen gemeenschappelijke regelingen en eigen verantwoordelijkheid.' En even verderop: 'Zo kan een nieuw evenwicht groeien tussen de behoefte aan bescherming en de

noodzaak van dynamiek.' Tekenend daarvoor was de operatie 'Marktwerving, deregulering en wetgevingskwaliteit', vanaf 1994, om de publieke sector te vermarkten en regels af te zwakken. Onder de kabinetten-Balkenende werd het neoliberale project voortgezet en onder Rutte is het tempo van markthervormingen en bezuinigingen op de publieke sector nog eens flink opgevoerd. Dit heeft een grote impact gehad op onze beschaving.

Een sluitende definitie van beschaving is lastig te geven. Maar over een aantal zaken zijn we het wel eens. Zo zien we het als een kwestie van beschaving dat kinderarbeid is afgeschaft. Noemen we het barbaars als een vrouw gestenigd wordt of een homo van een gebouw wordt gegooid. Vragen we ons af hoe het in een

beschaafd land kan gebeuren dat een verstandelijk gehandicapte in een zorginstelling naakt aan de muur wordt vastgebonden met een touw. En noemen we het onbeschaafd als een oudere in een verzorgingshuis de urine langs haar been voelt lopen omdat haar incontinentiemateriaal niet op tijd is verschoond.

In onze moderne samenleving is de publieke sector opgebouwd als een belangrijke drager van de beschaving. Vanwege de overdracht van collectieve kennis via het onderwijs. Vanwege het garanderen van een minimale levensstandaard door middel van de sociale zekerheid. En door onze gezondheid te waarborgen in een solidair georganiseerde gezondheidszorg. Het is de publieke sector die in onze beschaving waarden als rechtvaardigheid,

solidariteit en waardigheid hooghoudt en in onze samenleving organiseert of garandeert. Een groot deel van de publieke sector werkt volgens het solidariteitsbeginsel: alle Nederlanders dragen naar vermogen bij en kunnen er ongeacht hun bijdrage aanspraak op maken.

VERZORGINGSSTAAT EN KAPITALISME

De verzorgingsstaat en publieke sector waren niet gepland, ze volgden niet uit een blauwdruk van een of andere partij. Het is de historische uitkomst van hoe het kapitalisme zich in de twintigste eeuw ontwikkelde. In het kapitalisme heb je grofweg twee categorieën: kapitaal, oftewel zij die van winst afhankelijk zijn, en arbeid, zij die van loon afhankelijk zijn. Het woord kapitalisme zegt al welke van deze twee de bovenliggende partij is: kapitaal. Ongetwijfeld zullen er kapitaalbezitters zijn met sociale bedoelingen, maar de structurele kracht in een kapitalistische economie is winstmaximalisatie. In het rauwe kapitalisme heeft dat mechanisme ruim baan en worden enkelen rijk over de ruggen van velen.

Socialisten klaagden vanaf het begin de ellendige omstandigheden van arbeiders onder deze verhoudingen aan. Door partijen te vormen en zich in vakbonden te organiseren dwongen arbeiders sociale rechten af. Maar ze eisten meer, want ze wilden vrijheid. Daarmee boezemden ze grootbezitters angst in voor onteigening. Dat was de voedingsbodem voor het compromis dat de geschiedenis vervolgens voortbracht: de verzorgingsstaat en een sterke publieke sector. Zonder verzorgingsstaat zou in de rijke geïndustrialiseerde landen ongeveer dertig procent van de mensen in armoede leven. Daarmee legitimeert deze de huidige economische orde. Het was de manier voor arbeiders om de scherpe randen van het rauwe kapitalisme af te halen en voor machthebbers om de sociale vrede te bewaren. Als de term sociaal contract ergens betekenis heeft, dan is het hier.

Naast een sociaal compromis bleek de verzorgingsstaat ook een belangrijke voorwaarde voor een verdere ontwikkeling van de economie. Zo vereisten bijvoorbeeld veel beroepen steeds meer onderwijs. Beperkte het sociale zekerheidsstelsel de gevolgen van crises. En met de stijgende welvaart en mede door technologische mogelijkheden werd gezondheidszorg steeds belangrijker. De publieke sector ontwikkelde zich tot een belangrijke pijler van de beschaving.

NEOLIBERALE REVOLUTIE

De stelselmatige aanval op de publieke sector en de verzorgingsstaat komt uit de koker van neoliberalen. Het was Joop den Uyl die al in 1951 voor het neoliberale gevaar waarschuwde. Dat deed hij in *De Weg naar Vrijheid*, een publicatie van de Wiardi Beckman Stichting, het wetenschappelijk bureau van de PvdA. Het duurt echter nog tot in de jaren negentig voordat de term neoliberalisme doordringt in het Nederlandse publieke debat. Het is toenmalig SP-leider Jan Marijnissen die het neoliberalisme in de politiek van Wim Koks' paarse kabinetten als zodanig analyseert en bekritiseert.

Het project van vermarkten, dereguleren, privatiseren en liberaliseren van Lubbers tot Rutte, heeft grote consequenties gehad. De tweedeling tussen rijk en arm is toegenomen, de toegankelijkheid van zorg en onderwijs is afgenomen en bepaalde vormen van criminaliteit hebben bijna vrij spel. Het zijn allemaal zaken die ingrijpen op het beschavingspeil van ons land. De publieke zaak is verweesd.

Te krappe budgetten leiden in het onderwijs tot een lerarentekort, in de zorg tot werken met de stopwatch in de hand en bij de politie tot onopgeloste zaken. Waar de overheid faalt doordat de publieke sector wordt afgeknepen, ontstaan particuliere initiatieven. De private bijlesinstellingen groeien als kool, er komen privéklinieken, en boa's en particuliere beveiligers nemen taken van de politie over. Het solidariteitsbeginsel van de publieke sector wordt zo vervangen door het profijtbeginsel van de markt: de voorzieningen zijn er nog wel, maar alleen voor degenen

die het kunnen betalen. Daarmee groeit de ongelijkheid in onze samenleving. En dat in een van de rijkste landen ter wereld.

BIJ DE OVERHEID WAS ALLES BETER?

Was het in overheidshanden allemaal perfect? Nee. Zo zagen we in de zorg lange wachtlijsten. Maar de markt blijkt daar geen oplossing voor: de wachtlijsten zijn terug. Er zijn veel voorbeelden van de kluchten die de markt in de publieke sector voortbrengt. De markt blijkt in publieke taken disfunctioneel te zijn. De private zorgverzekeringen hebben de zorg duurder en ingewikkelder gemaakt. Het openbaar vervoer is duurder, beperkter en minder betrouwbaar geworden. De energie is duurder geworden. Bij de post is de bezorging minder betrouwbaar geworden en is het aantal brievenbussen afgenomen. Sinds de verzelfstandiging van woningcorporaties hebben we geld van huurders vergoed zien worden en een directeur in een Maserati zien rondrijden. Alleen de privatisering van de telecomsector wordt nog wel eens een succes genoemd, hoewel je je kunt afvragen of een oligopolie van drie aanbieders die drie overlappende telefoonnetwerken in de lucht houden wel zo'n succes is.

Het antwoord op een slecht functionerende overheid blijkt niet 'meer markt' te zijn, maar een goed functionerende overheid. De uitverkoop van de publieke sector is geprobeerd en heeft gefaald. Het werd de uitverkoop van de beschaving. Het project van privatiseren, liberaliseren en verzelfstandigen, van het afknijpen van de budgetten en van het vervangen van democratische controle door marktmechanismen, leidde tot het verwezen van de publieke zaak. De gevolgen zijn ernstig, voor de mensen die in de publieke sector werken en voor de mensen die er gebruik van maken. Zorg, onderwijs, kinderopvang, pakket- en brievenpost, openbaar vervoer, energie, watervoorziening en infrastructuur zijn publieke taken. Het is een kwestie van beschaving dat de democratisch bestuurde overheid daar de hoofdverantwoordelijke voor is.

DE GERUISLOZE DOORBRAAK VAN HET NEOLIBERALISME

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Steven Ligthert©

In 1996 schrijft Jan Marijnissen met 'Tegenstemmen' een publieke aanklacht tegen het neoliberalisme in Nederland. Hij is daarmee de eerste politicus die breed onder de aandacht brengt hoe het marktdenken in de kabinetten van Lubbers en Kok ten koste gaat van de publieke sector en de verzorgingsstaat. Maar waar kwam dit neoliberalisme vandaan, en hoe kreeg het voet aan de grond in Nederland? Nieuw wetenschappelijk onderzoek van onder anderen Merijn Oudenampsen laat zien hoe de ideeën al sinds de jaren vijftig in de grote politieke stromingen leefden, en vanaf de jaren tachtig als pragmatisch antwoord op de crisis de instituties overnamen.

Merijn Oudenampsen

Vaak wordt het neoliberalisme gelijkgesteld met de politiek van Thatcher en Reagan uit de jaren tachtig. Maar dit is niet correct, want het neoliberalisme kent een veel langere traditie en heeft zich niet beperkt tot de VS en Groot-Britannië. Volgens Merijn Oudenampsen, die onderzoek doet naar de opkomst en doorbraak van het neoliberalisme in Nederland, is er ook in ons land al eind veertiger, begin vijftiger jaren sprake van een heel actieve neoliberale beweging. 'Zowel bij de VVD, als de christelijke partijen, als de PvdA, waren er aanhangers van het neoliberale

gedachtegoed. Vooral onder economen en juristen. Zij noemden zich ook expliciet liberaal.' Ondanks deze steun weet het neoliberalisme toch niet door te breken in de jaren vijftig. Volgens Oudenampsen omdat de christelijke partijen nooit helemaal gewonnen worden voor het neoliberalisme, dat wil breken met de verzuilde overlegstructuren. 'We denken wel dat als gevolg van het vroege neoliberalisme de opkomst van de verzorgingsstaat sterk vertraagd is. In de jaren vijftig werden

felle debatten gevoerd over de opkomende verzorgingsstaat. Neoliberalen stelden dat de verzorgingsstaat zou leiden tot totalitarisme.'

'RUTTEN-BOYS'

Hoewel het neoliberalisme naar de achtergrond verdwijnt, is het zeker niet dood. Vlak nadat het kabinet-Den Uyl – het meest linkse kabinet in de Nederlandse parlementaire geschiedenis – in 1973 aantreedt, breekt de oliecrisis uit, gevolgd door

OORSPRONG NEOLIBERALISME

De term neoliberalisme wordt gemunt door een groep intellectuelen tijdens het zogenaamde Walter Lippmann Colloquium in Parijs in 1938. De economische crisis van de jaren dertig en de daaropvolgende opkomst van het keynesianisme betekenen een gevoelige slag voor het klassieke liberalisme en met name voor het idee van laissez-faire. De 'neoliberalen' willen de

vrije markt verdedigen tegen keynesianisme, democratisch socialisme en communisme, in hun ogen allemaal onderdeel van eenzelfde hang naar 'collectivisme'. Om zich breder te kunnen organiseren wordt in 1947 de Mont Pèlerin Society opgericht. Deze organisatie wordt door velen gezien als internationaal zenuwcentrum en intellectuele kraamkamer van het neoliberalisme, met als

bekendste vertegenwoordigers Friedrich Hayek, Milton Friedman en James Buchanan. De basisgedachte van het neoliberalisme is dat overheidsingrijpen noodzakelijk is om de bestaansvoorwaarden voor de vrije markt te realiseren. De overheid moet de markt actief aanjagen in plaats van op haar beloop te laten. De markt is maakbaar.

TEGENSTEMMEN

Inmiddels is neoliberalisme in Nederland een ingeburgerd begrip, maar toen Jan Marijnissen in de jaren negentig de term muntte in 'Tegenstemmen', was dat zeker niet het geval. De SP was destijds de eerste en enige partij die zich fel keerde tegen het overheersende marktdenken in de politiek. Niet voor niets zei VVD-leider

Frits Bolkestein in weekblad Elsevier: 'Iedereen behalve Jan Marijnissen van de SP denkt tegenwoordig liberaal.' In 'Tegenstemmen' laat Marijnissen aan de hand van praktijkvoorbeelden uit binnen- en buitenland zien dat het neoliberalisme slechts de belangen van enkelen dient, niet van de velen en van de maatschappij als geheel. En dat de neoliberale visie op mens

en maatschappij leidt tot tweedeling, verpaupering en cynisme. Als alternatief pleit hij voor een samenleving die recht doet aan de menselijke waardigheid van ieder individu, de gelijkwaardigheid van mensen als uitgangspunt heeft en die bereid is de solidariteit tussen mensen te organiseren. Kortom: socialisme in plaats van kapitalisme.

de stagflatiecrisis. De economie stagneert, terwijl de inflatie hoog is. Het oude keynesiaanse recept van als overheid investeren in de economie om uit de crisis te komen, werkt niet meer. De inflatie loopt alleen maar verder op. Merijn Oudenampsen: 'Probleem is dat de winstgevendheid van het bedrijfsleven in de jaren zeventig sterk onder druk staat omdat een heel groot deel van het nationaal inkomen naar arbeid gaat. Je krijgt dan grofweg twee reacties op de situatie. Een keynesiaans recept van loonmatiging en fiscale stimulering en een liberaal idee van loonmatiging en overheidssanering.' Het laatste idee krijgt langzaam de overhand. In 1982 worden de 'grote operaties' van Lubbers uitgevoerd. Kort gezegd komen die neer op het inkrimpen van de publieke sector, het verlagen van de lonen in de publieke en private sector en het terugdringen van de uitgaven aan de sociale zekerheid. De belangrijkste ideoloog achter dit harde neoliberale beleid is de econoom Frans Rutten. Rutten wordt al in 1973 aangesteld als secretaris-generaal op het ministerie van Economische Zaken. Als uitgesproken liberaal en overtuigd aanhanger van Milton Friedman, komt hij vrijwel direct in conflict met de socialist Den Uyl. Rutten is bijzonder machtig en kan ministers dwarsbomen. Hij verzamelt een team van economen onder zich die ook wel de 'Rutten-boys' worden genoemd, wat natuurlijk doet denken aan de 'Chicago-boys' van Milton Friedman. Onder hen is Gerrit Zalm, de latere CPB-directeur en minister van Financiën onder Paars. Aanvankelijk stuut de neoliberale hervormingsagenda van Rutten en de zijnen op de nodige politieke weerstand, maar onder de kabinetten-Lubbers (1982-1994) wordt deze toch doorgevoerd.

'Wat je ziet gebeuren is dat er eind jaren zeventig enorme onzekerheid heerst over hoe de economie werkt. Op welke basis je voorspellingen doet. Onder economen worden daar heftige debatten over gevoerd. De neoliberalen winnen uiteindelijk het pleit. De modellen van het Centraal Planbureau worden omgegooid en vormen een belangrijke legitimatie voor de harde bezuinigingen onder de kabinetten-Lubbers.'

STILLE OMSLAG

De Nederlandse variant verschilt zowel qua vorm als qua inhoud van

echt bolwerken gehad van anti-keynesiaans denken, bijvoorbeeld bij De Nederlandsche Bank en het ministerie van Financiën.' Ook de rol van de vakbonden is anders in Nederland. In Groot-Brittannië en de VS verklaarden Thatcher en Reagan de oorlog aan de bonden, in Nederland mochten ze aanschuiven voor overleg. Dat betekent overigens niet dat er bij de vakbonden geen onvrede was. Hoewel later is gesuggereerd dat het Akkoord van Wassenaar een vrijwillig akkoord was, waar alle partijen belang bij hadden, was het in feite een nederlaag voor de vak-

'Op sommige plekken heb je echt bolwerken gehad van anti-keynesiaans denken, bijvoorbeeld bij De Nederlandsche Bank en het ministerie van Financiën'

het neoliberalisme in de VS en Groot-Brittannië. Waar de neoliberale omslagen in de VS en Groot-Brittannië gekenmerkt worden door een felle publieke ideeënstrijd en een harde confrontatiepolitiek met de vakbonden, vindt de Nederlandse omslag bijna geruisloos plaats. Terwijl in Groot-Brittannië en de VS de instituties die het economisch beleid bepalen door neoliberalen bevochten moeten worden op de oude keynesiaanen, zijn ze in Nederland al in de instituties geworteld. Volgens Merijn Oudenampsen zou dat weleens te maken kunnen hebben met de oude anti-keynesiaanse stroming uit de jaren vijftig, die nooit helemaal weg is geweest. 'Op sommige plekken heb je

beweging. Van arbeidstijdverkorting is maar weinig terechtgekomen, terwijl de loonmatiging zeker in de jaren tachtig zeer sterk was. In de hele jaren tachtig en begin jaren negentig was er dan ook voortdurend sprake van conflict tussen de overheid en de vakbonden. Pas als midden jaren negentig blijkt dat Nederland het verzeleken met andere landen economisch gezien helemaal niet zo slecht doet, wordt het poldermodel opnieuw ontdekt. Eigenlijk op buitenlands aangeven. Ook de vakbonden gaan het dan omarmen. 'Dit model zou je kunnen omschrijven als neoliberalisme met flankerend sociaal beleid', zegt Oudenampsen.

PUBLIC CHOICE

De doorbraak van het neoliberalisme in de jaren tachtig betekent naast belastingverlaging voor de rijken en grote bedrijven en deregulering van de financiële sector ook marktwerking in de publieke sector, bijvoorbeeld in de zorg en het onderwijs. Met marktwerking wordt bedoeld dat je de publieke sector probeert te laten functioneren als een markt. De ideeën daarvoor zijn komen overwaaien uit de VS, in het bijzonder de *public choice*-theorie van James Buchanan, eveneens een boegbeeld van het neoliberalisme. Deze publieke-keuzefilosofie stelt dat de markt bijna altijd te prefereren is boven centralistisch overheidsingrijpen. Public choice analyseert de publieke sector vanuit economisch gedrag. Je stelt bijvoorbeeld dat politici zoveel mogelijk geld proberen uit te geven aan de publieke sector voor de verkiezingen, om maar zoveel mogelijk stemmen binnen te halen. Daardoor zijn er allerlei negatieve prikkels om tot een verantwoordelijk overheidsbeleid te komen. Of je stelt dat ambtenaren er een concreet belang bij hebben om hun eigen departement zo groot mogelijk te maken. Daardoor zullen bureaucratieën altijd neigen naar een steeds grotere uitbreiding van hun eigen budget. Deze ideeën staan aan de basis van het new public management, dat in de jaren negentig doorbreekt. New public management gaat ervan uit dat je de mensen die in de publieke sector werkzaam zijn kunt disciplineren tot gewenst gedrag door marktprikkels na te bootsen. Volgens Merijn Oudenampsen zie je dan dat het beeld van de publieke sector verandert. 'Van een toonaangevend publiek instituut dat in hoog aanzien staat, naar een wat parasitair deel van de economie waar je heel goed op moet letten en dat je sterk in toom moet houden. Deze negatieve visie op de staat wint in de jaren negentig flink aan invloed.'

SLIMMER REGELEN

De vermarkting van de publieke sector vanaf de jaren tachtig heeft in Nederland tot opvallend weinig publiek debat geleid. Oudenampsen stelt dat dat te maken heeft met de

De vermarkting van de publieke sector vanaf de jaren tachtig heeft in Nederland tot opvallend weinig publiek debat geleid

gedepolitiseerde manier waarop het beleid is doorgevoerd. Door Ruud Lubbers verwoord als 'no-nonsense', door Frans Rutten als 'nieuwe zakelijkheid'. 'Er is niet gezegd van: we gaan nu alles op de schop gooien. Eigenlijk was de boodschap: we gaan het slimmer regelen. En daar is natuurlijk niemand tegen. De bezuinigingen en markthervormingen zijn bewust zo ingevoerd dat grote protesten voorkomen werden. Men paste een salamtactiek van kleine ingrepen toe. De pijn van een besluit werd doorgeschoven naar het volgende jaar en de vakbonden werden altijd uitgenodigd voor overleg, maar kregen weinig gedaan. Dat is althans wat Jan de Koning, minister van Sociale Zaken onder Lubbers I, later gezegd heeft, maar is wel representatief voor de geruisloze manier waarop de omslag in Nederland heeft plaatsgevonden. Daardoor is het bewustzijn van die hervormingen in ons land niet heel sterk aanwezig, ook bij de vakbonden niet. Internationaal gezien is dat opvallend, want in andere landen zijn die omslagen echt legendarisch geweest.'

PRAKTISCHE NOODZAAK

Hoe komt het nu dat de marktgerichte hervormingen en bezuinigingen op

de publieke sector in Nederland zo lang en zo ver zijn doorgevoerd in vergelijking met omringende landen? Volgens Merijn Oudenampsen heeft dat te maken met de grote maatschappelijke consensus die er over de neoliberale omslag is ontstaan. 'De historicus James Kennedy stelt dat veranderingen in Nederland altijd schoksgewijs gebeuren en dat bijna iedereen daarin meegaat. Dat heet de stroom des tijds. Je kunt zeggen dat een dergelijke verandering waar feitelijk iedereen het over eens is, ook kan verklaren waarom het marktdenken zo ver is doorgevoerd in Nederland in vergelijking met omringende landen. Omdat het niet als ideologisch model werd gezien, maar als praktische noodzaak. Zo werd het telkens ook gelegitimeerd door verschillende regeringen. Het werd niet gepresenteerd als een ideologische keuze, maar als een noodzakelijk gevolg van de globalisering, de Europese eenwording, de eisen van deze tijd, de modernisering, et cetera. Dus in die zin denk ik dat het ongemerkt is gegaan. Als je hervormingen doorvoert met het idee dat ze horen bij de eisen van de tijd, dan is het ook lastig voor mensen om de gevolgen ervan te overzien.'

MARKET MAKERS

Socioloog en politoloog Merijn Oudenampsen (1979) maakt deel uit van de onderzoeksgroep 'Market Makers', naar de opkomst, doorbraak en consolidatie van het neoliberalisme in Nederland (1945-2002). Hij onderzoekt de overgang van het neoliberalisme van kritische onderstroom naar dominant gedachte-

goed tussen 1973 en 1989. Hiermee bestudeert hij wat de invloed is geweest van de neoliberale beweging op de transformatie van het Nederlandse sociaaleconomische beleid in de jaren tachtig, specifiek op de terreinen van arbeidsrelaties, bijstand en volkshuisvesting.

Voor meer informatie: neoliberalisme.nl

WIE VERTROUWT DE BELASTINGDIENST?

Tekst: Ruud Kuin

Horizontaal toezicht van de Belastingdienst. Nooit van gehoord? Het is het kroonjuweel van het vestigingsklimaat. Inderdaad, niet voor ons, maar voor de ondernemers. Burgers wantrouwen we en bestraffen we met boetes. Ook als ze per ongeluk de overheid verkeerd of te laat informeren. Maar bedrijven vertrouwen we. Alles voor een goed vestigingsklimaat, een verzorgingsstaat voor multinationals.

Sinds 2005(!) experimenteert de Belastingdienst met horizontaal toezicht. Maar wat is het precies? Kort samengevat: fiscaal toezicht op basis van vertrouwen. Het is een knap staaltje Hollands pragmatisme. Boekenonderzoek kost veel tijd, dat kan efficiënter. De Belastingdienst, fiscalisten en advieskantoren sloegen de handen ineen. En geheel in de poldertraditie kwamen ze met een uniek concept: horizontaal toezicht. Controleer uzelf. De belastinginspecteur geeft vooraf aan waarop wordt gelet. Als het bedrijf dan die controlepunten in het eigen systeem bouwt, is de Belastingdienst bereid blindelings op de bedrijfsgegevens te vertrouwen, zonder verdere controles. Het bedrijf weet waar het aan toe is en de Belastingdienst heeft minder werk. Vertrouwen in plaats van controle. Wat begon bij multinationals, wordt inmiddels toegepast bij 2.000 grote ondernemingen en 143.000 midden- en kleinbedrijven.

MINDER CONTROLE BIJ BEDRIJVEN

Uit onderzoek van Investico is gebleken dat een kwart van de grote bedrijven niet meer actief wordt gecontroleerd. In 2015 keek de Belastingdienst nog maar naar de boekhouding van 26.000 bedrijven. Dat zijn er 12.000 minder dan in 2014 en 58.000 minder dan in 1996. Het aantal fiscale boekenonderzoeken bij Nederlandse bedrijven daalde de afgelopen twintig

jaar met 70 procent. De effectiviteit van horizontaal toezicht is niet gemeten.

WAT VINDEN DE DESKUNDIGEN OP DE WERKVLOER?

Inspecteurs hebben veel kritiek. De andere landen die horizontaal toezicht toepassen, gebruiken objectieve kaders en ook de OESO heeft normen opgesteld voor horizontaal toezicht. In Nederland ontbreken die kaders. Horizontaal toezicht is volgens inspecteurs een ordinaire bezuinigingsmaatregel; er worden immers minder controles uitgevoerd.

PAKKANS

Maar hangt de bereidheid om netjes aan je belastingplicht te voldoen niet samen met de pakkans? Onderzoeken wijzen inderdaad uit dat met het verslappen van het toezicht de belastingmoraal verzwakt is. Een derde van de Nederlanders heeft de stellige indruk dat onregelmatigheden in hun aangiften niet worden ontdekt. In 2001 dacht slechts 20 procent dat en in 1994 zelfs nog minder, maar 12 procent.

HOEVEEL LOPEN WE MIS?

Volgens de Algemene Rekenkamer heeft de Belastingdienst al jaren geen idee hoeveel miljard belasting we mislopen doordat grote bedrijven onjuiste aangifte doen. Wel is duidelijk dat het om grote bedragen gaat, aldus de Rekenkamer. Van 2008 tot 2012 betaalden de 1,7 miljoen midden- en kleinbedrijven jaarlijks tussen de 2,5 en 3,2 miljard te weinig door foute aangiften.

De regering heeft een klein onderzoek onder 350 bedrijven gedaan naar de effectiviteit van (horizontaal) toezicht. Bij meer dan 50 procent van de

bedrijven bleek op jaarbasis minimaal één fout te zitten in de aangiftes voor btw, loonheffing en winstbelasting. Dertig procent van de correcties betrof bedragen van meer dan 250.000 euro, met een uitschieter naar 57 miljoen. Het onderzoek wijt de meeste fouten echter aan slordigheden(?).

Een recente Europese studie, *Missing profit of Nations*, wijst uit dat in de Europese Unie ongeveer 20 procent van de door multinationals verschuldigde belasting niet wordt betaald, wat neerkomt op 100 miljard. Dat is iets minder dan de totale jaarlijkse begroting van de Europese Unie. Verklaringen hiervoor zijn dat bedrijven de mazen in de wet opzoeken, sluiproutes vinden (40 procent van de winst gaat naar belastingparadijzen) of speciale belastingafspraken weten te maken.

VERTROUWEN OF CONTROLE?

Bedrijven dragen steeds minder bij aan de schatkist. Maar blijven we dan toch uitgaan van vertrouwen in plaats van controle? Het lijkt er wel op, gezien de reactie van Eric Wiebes, nu minister van Economische Zaken en Klimaat maar tot vorig jaar staatssecretaris van Financiën en politiek verantwoordelijk voor de Belastingdienst. Hij noemde het horizontaal toezicht in 2017 nog 'een sterkte van ons belastingstelsel'. Het goede vestigingsklimaat voor bedrijven is immers heilig.

AFBRAAK VAN DE VERZORGING

Tekst: Eduard van Scheltinga

AFBRAAK VAN DE VERZORGINGSSTAAT IN EEN PAAR SLEUTELMOMENTEN

We hebben een aantal ingrijpende momenten voor de verzorgingsstaat en de publieke sector op een rij gezet. Deze ingrepen zijn geen onschuldige beleidswijzigingen geweest, maar bewuste politieke keuzes om de georganiseerde solidariteit uit te hollen. Dit waren een aantal belangrijke momenten:

• PRIVATISERING DSM

In 1989 werd Dutch State Mines op de beurs verkocht. Tot 1996 hield de Nederlandse overheid nog een aandeel, maar in dat jaar werd ook het laatste deel verkocht.

• VERKORTEN EN VERLAGEN WAO

In 1990 stelde premier Ruud Lubbers: 'Nederland is ziek.' Hij vond de kosten van de arbeidsongeschiktheidsverzekering te hoog worden. Het verlagen en verkorten van de WAO-uitkering begon.

• PRIVATISEREN VAN DE POST EN TELECOM

In 1994 ging de Koninklijke PTT Nederland (KPN) naar de beurs. Daarmee werd de privatisering van de post (PTT Post) en telecom (PTT Telecom) voltooid.

• VERZELFSTANDIGEN WONINGCORPORATIES

In 1994 werd begonnen met de bruteringsoperatie: de verzelfstandiging van woningcorporaties. Daarmee werden onder andere de subsidies van de overheid aan de woningcorporaties afgeschaft.

• VERZELFSTANDIGEN EN SPLITSEN NS

Vanaf 1995 werd de NS verzelfstandigd en gesplitst. Voortaan regelde de commercieel geworden NS de treinen en de overheid de rails, vanaf 2013 onder de naam ProRail.

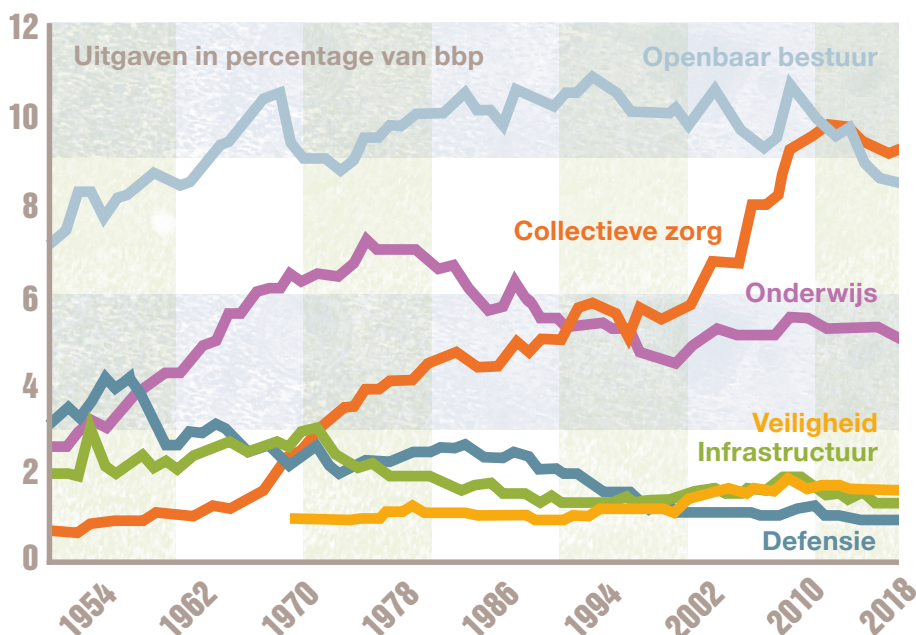
• PRIVATISEREN VAN BUSMAATSCHAPPIJEN

In 2000 besloot de regering dat het openbaar vervoer moest worden aanbesteed. Voor een grote vervoerder die niet afhankelijk is van een paar lijnen was dat niet direct een probleem, maar voor de gemeentelijke vervoersbedrijven was het niet te doen. Dankzij de inspanningen van SP-Europarlementariër Erik Meijer, worden in Nederland de vier grootste steden uitgezonderd van deze aanbestedingsplicht. Op de gemeentelijke vervoersbedrijven in Den Haag, Amsterdam en Rotterdam na zijn ze dan ook allemaal verdwenen. Utrecht heeft het busvervoer toch aanbesteed.

UITGAVEN AAN DE PUBLIEKE SECTOREN VANAF 1950

Voor vrijwel al deze publieke sectoren geldt dat de uitgaven eraan als percentage van het bruto binnenlands product (bbp) de laatste dertig jaar dalen. Op twee sectoren na: zorg en veiligheid. Bij de collectieve zorg gebeurt iets opvallends. De kosten stijgen geleidelijk tot 2006. Dan wordt het volledig private zorgverzekeringsstelsel ingevoerd en schieten de uitgaven omhoog. Dat stopt pas als de minister van Volksgezondheid ingrijpt en de kostenstijging een halt toeroept.

Bron: CBS, Bewerking: SP

Terwijl de verzorgingsstaat voor gewone mensen steeds verder wordt afgebroken, wordt er tegelijkertijd een verzorgingsstaat voor multinationals opgetuigd. Op deze twee pagina's vind je alle informatie over de afbraak van de verzorgingsstaat. Op de volgende twee pagina's vind je de belangrijkste data en op de twee pagina's daarna lees je hoe de verzorgingsstaat voor multinationals structureel is opgebouwd.

• AFSCHAFFEN ZIEKENFONDS EN VERVANGEN DOOR PRIVATE ZORGVERZEKERINGEN

Het ziekenfonds werd afgeschaft in **2006**. Voortaan waren er alleen nog private zorgverzekeringen. Daarmee kregen de zorgverzekeraars een grote vinger in de pap in ons zorgstelsel.

• PRIVATISEREN VAN ENERGIE-BEDRIJVEN

In **2006** werd de splitsingswet aangenomen, oftewel de Wet Onafhankelijk Netbeheer. Daardoor konden de energiebedrijven verkocht worden, die voorheen in handen waren van gemeenten en provincies.

• NULLIJN PUBLIEKE SECTOR

Vanwege de grote financiële crisis werden de salarissen van ambtenaren vanaf **2010** voor jaren bevroren. Daardoor zijn de lonen flink achtergebleven. Dat maakte werken in de publieke sector niet populairder. Zo hebben we nu te maken met een leraren tekort in het basisonderwijs.

• SLUITEN VAN SCHOLEN VOOR SPECIAAL ONDERWIJS

Onder de verhullende term 'passend onderwijs' werden vanaf **2014** veel scholen voor speciaal onderwijs gesloten. Leerlingen die extra zorg nodig hadden kwamen op reguliere scholen terecht, waar leerkrachten ze vaak niet de zorg konden bieden die ze nodig hadden.

• SLUITEN VERZORGINGSHUIZEN

Vanaf **2014** zijn de eisen om in aanmerking te komen voor een plek in een verzorgingshuis ingrijpend verhoogd. Daardoor moet er inmiddels heel wat aan de hand zijn, voordat iemand in een verzorgingshuis terecht kan. Veel verzorgingshuizen worden gesloten. En dat terwijl er steeds meer ouderen zijn.

• SLUITEN SOCIALE WERKPLAATSEN

Met het sluiten van de sociale werkplaatsen verloren veel mensen met een beperking een stuk betekenis in hun leven. Vanaf **2015** werd de voordeur gesloten: er mochten geen nieuwe medewerkers meer bij. Degenen die er al zaten konden blijven.

• KOSTENDELERSNORM

Vanaf **2015** geldt de kostendelersnorm. Een ander woord voor verlaging van uitkeringen. Het betekent namelijk dat bijstandsgerechtigden worden gekort op hun uitkering als ze in een huis wonen met iemand van 21 jaar of ouder. Hoe meer personen er wonen, hoe lager de uitkering.

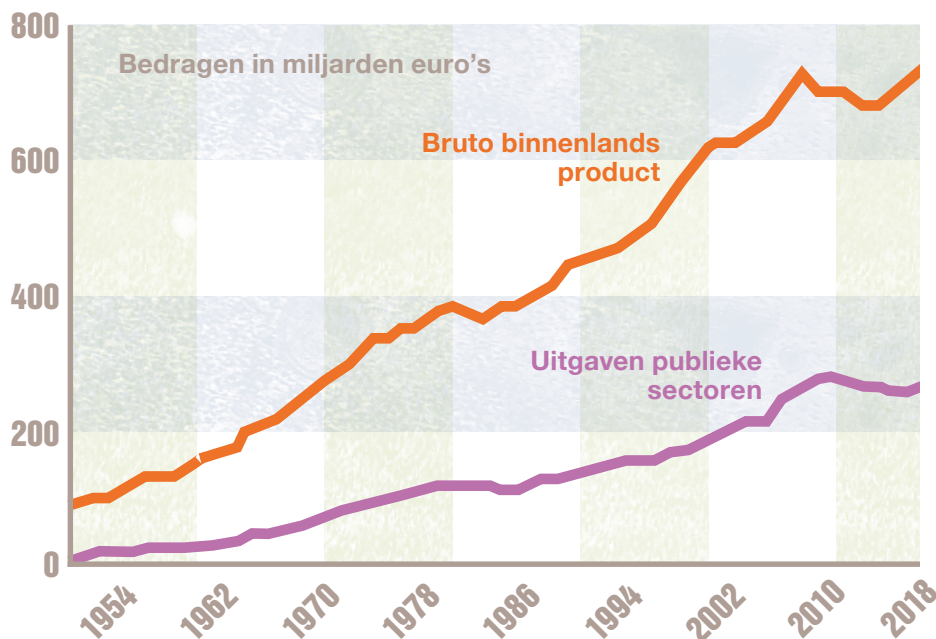
• AFSCHAFFEN BASISBEURS IN DE STUDIEFINANCIERING

Vanaf **2015** ontvangen studenten geen basisbeurs meer. Het bedrag dat studenten kregen, bedoeld om onderwijs toegankelijker te maken, werd in de jaren daarvoor al steeds verder verlaagd.

• VERKORTEN WW

De werkloosheidsuitkering is vanaf de jaren tachtig op verschillende momenten verlaagd en verkort.

In **2016** werd bijvoorbeeld de maximale duur ervan verkort van 38 naar 24 maanden.

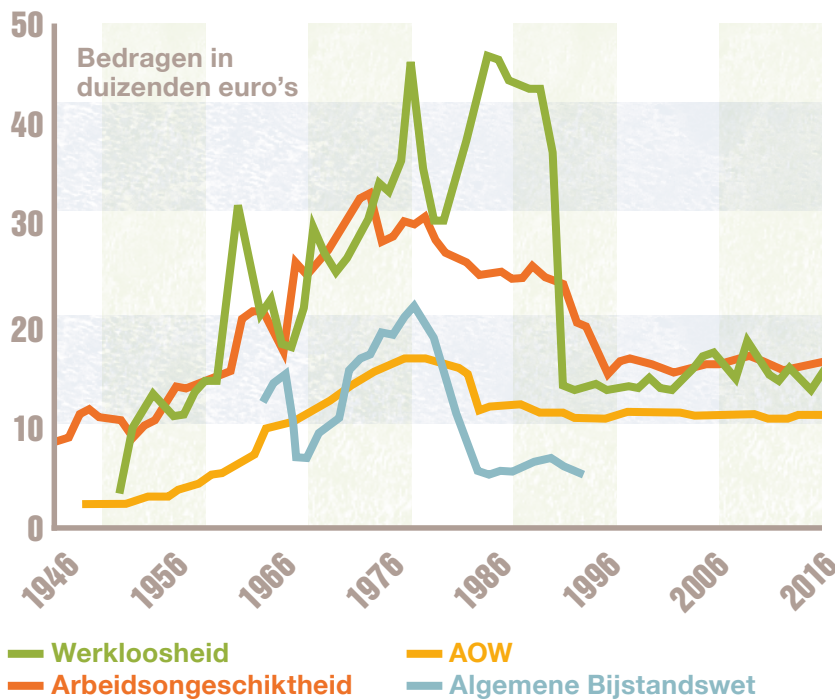

ER WORDT BEZUINIGD MAAR DE KOSTEN STIJGEN DOOR?

De uitgaven aan zorg, onderwijs, openbaar bestuur, defensie en infrastructuur blijven achter bij de groei van de economie. Vooral de bezuinigingen onder de VVD-kabinetten van Rutte vanaf 2010 hakken erin. Volgens de wet van Baumol zouden publieke diensten - zoals onderwijs en zorg - over de tijd juist duurder moeten worden ten opzichte van de productiesector, omdat ze veel minder profiteren van de stijging van de arbeidsproductiviteit. Fabrieken zijn veel efficiënter dan 50 jaar geleden, maar er staat nog steeds één leraar voor de klas op 30 leerlingen. Voor een publieke sector op niveau moeten we bereid zijn geld over te hebben.

Bron: CBS, Bewerking: SP, gecorrigeerd voor inflatie middels CPI

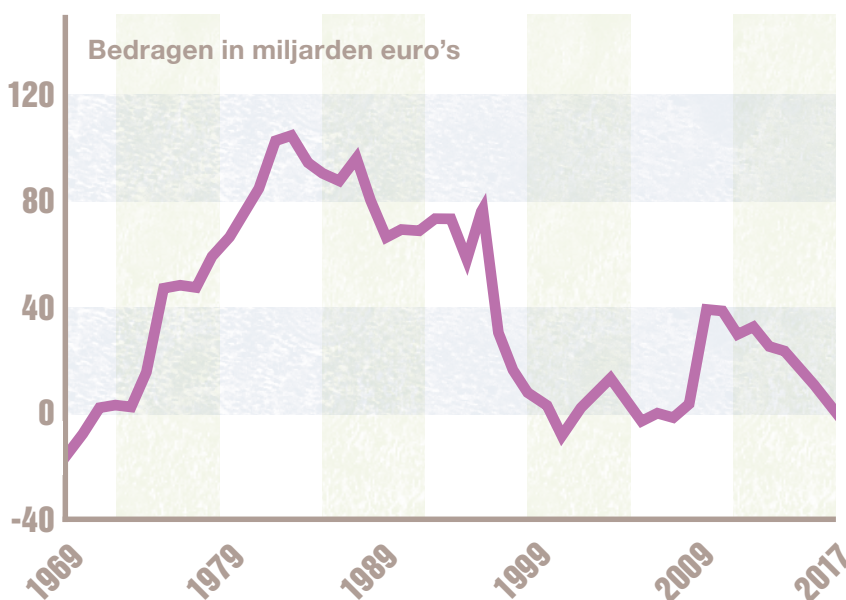
HOOGTE UITKERING PER ONTVANGER

In deze grafiek zie je het totale uitgekeerde bedrag gedeeld door het aantal uitkeringsontvangers. Het valt op dat veel uitkeringen, gecorrigeerd voor inflatie, weer op het niveau van de jaren zestig zitten.

Bron: CBS, Bewerking: SP. Gecorrigeerd voor inflatie middels CPI.

VERSCHIL IN OMVANG OVERHEID TEN OPZICHTE VAN 2017

De omvang van de overheid wordt vaak uitgedrukt in de totale collectieve uitgaven als percentage van het bruto binnenlands product (bbp). Stel je voor dat we in 2018 net zoveel van het Nederlandse bbp via overheidsuitgaven zouden besteden als in 2010, 2000 of 1990. Hoeveel miljard zouden we dan extra hebben om bijvoorbeeld de problemen in de publieke sector aan te pakken? Dat zie je in deze figuur.

Bron: CBS, Bewerking: SP

MEER VOOR MINDER VOOR

Tekst: Remco Bouma en Eduard van Scheltinga

De broekriem aanhalen. Door de zure appel heen bijten. Het huishoudboekje dat op orde moet. Eerst het zuur, dan het zoet. Onze verantwoordelijkheid nemen voor de toekomstige generaties.

We kennen de metaforen en we weten waarvoor ze staan. Afbraak van rechten, afbraak van de publieke sector, afbraak van de verzorgingsstaat. We zouden wel willen dat er geld voor was, zeggen alle kabinetten sinds Lubbers. Maar helaas mensen, dat geld is er niet. Het is de verhulling van een historische machtsverschuiving: van arbeid naar kapitaal.

Publieke diensten moesten goedkoper. Uitkeringen werden afgeknepen, tot ze nu weer terug zijn op het niveau van eind jaren zestig. Een miljoen sociale huurwoningen werden verkocht. Postbodes, schoonmakers en thuiszorgers verloren niet alleen hun vaste baan bij de overheid, maar ook een deel van hun loon en hun waardigheid. Niet langer deden ze nuttig werk in en voor de samenleving, ze waren voortaan een kostenpost op een begroting van een op winst gericht bedrijf, een kostenpost die alsmaar omlaag moest. Aan onderwijs, politie, zorg en wetenschap kleeft steeds meer een associatie met geldgebrek, overwerk en almaar toenemende bureaucratie. Het gaat niet alleen om de afbraak van de waardering voor deze beroepen die de samenleving draaiende houden. Het gaat om de afbraak van dat wat van ons allemaal is.

Maar is er dan echt geen geld? De bedrijfswinsten zijn vier keer hoger dan twintig jaar geleden. Het dividend, uitbetaald aan de aandeelhouders van niet-financiële vennootschappen, ging zelfs

KAPITAAL, OR MENSEN

vijf keer over de kop. Waren de inkomsten uit de vennootschapsbelasting in hetzelfde tempo gestegen, dan had de samenleving nu 22 miljard meer in kas gehad. In plaats daarvan betalen werkenden een steeds groter deel van de overheidsinkomsten en draagt belasting op bedrijfswinsten en vermogen steeds minder bij.

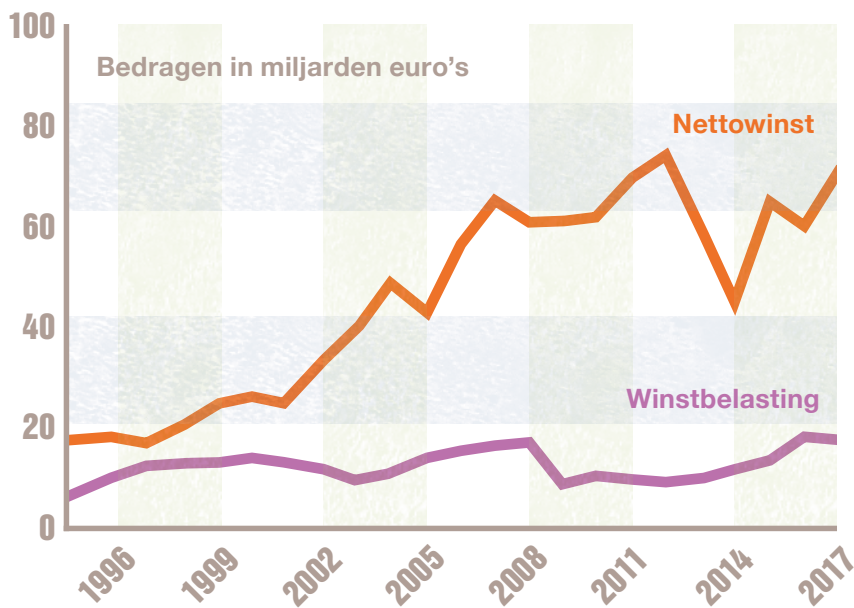
Hoe dat kan? De belastingtarieven op bedrijfswinsten en vermogen dalen steeds verder. Zo kunnen de winsten wel stijgen, maar betalen bedrijven steeds minder belasting. Dat is nog los van andere voordelen die grote bedrijven krijgen in ons vestigingsklimaat, zoals de mogelijkheid met de Belastingdienst een lager tarief af te spreken. Probeert u eens een geheime afspraak met de Belastingdienst te maken, en u krijgt waarschijnlijk Justitie achter u aan.

En zo roepen regeringsleiders al dertig jaar lang dat ze het wel zouden willen, meer geld naar de publieke sector, maar dat er helaas geen geld is. De overheidsfinanciën moeten immers gezond blijven.

De afgelopen dertig jaar is de balans tussen mensen en multinationals met tientallen miljarden verschoven. De verzorgingsstaat voor mensen wordt afgebroken, om plaats te maken voor een verzorgingsstaat voor multinationals. Het geld is er. We weten waar het zit. Er steeds minder belasting over heffen en ondertussen de publieke sector steeds verder uitknijpen, is een politieke keuze.

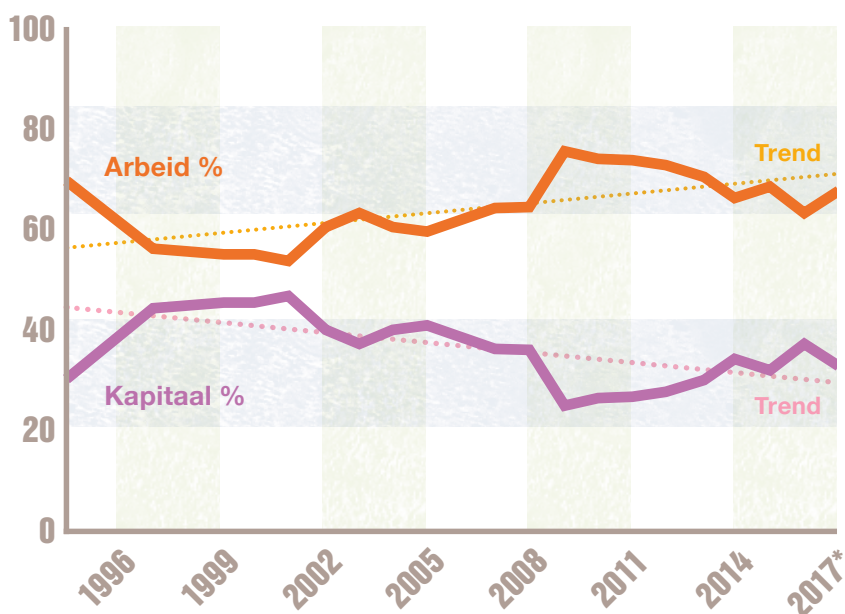

DE WINSTEN STIJGEN VEEL SNELLER DAN DE OPBRENGST VAN DE WINSTBELASTING

- **Netto winst (netto besparingen) niet-financiële vennootschappen**
- **Opbrengst vennootschapsbelasting, niet-financiële vennootschappen**

ARBEID BETAALT STEEDS MEER BELASTING, KAPITAAL STEEDS MINDER

Arbeid betaalt steeds meer belasting, kapitaal steeds minder. Hierboven staat uitgesplitst welk deel wordt geheven op het werk van mensen (zoals loon- en inkomstenbelasting), en welk deel op bezit, of op winst uit kapitaal (vennootschapsbelasting, dividendbelasting, belasting op vermogen). Btw en accijns zijn buiten beschouwing gelaten. Vanaf 1995 groeit het aandeel van de factor arbeid gestaag, als deel van de belastinginkomsten. De bijdrage van kapitaal daalt juist. Gemiddeld over de jaren bekeken is het een verschuiving van ongeveer 10%.

Tegenover de stille afbraak van de verzorgingsstaat, staat de geruisloze opbouw van een verzorgingsstaat voor multinationals. Vier elementen ervan uitgelicht.

OPBOUW VERZORGINGS VOOR MULTINATIONALS

Tekst: Remco Bouma

1 FISCALE REGELINGEN

Bedrijven krijgen jaarlijks 12 miljard voordeel via belastingregelingen, waarmee de overheid het gedrag van bedrijven stuurt. Hieronder de meest dubieuze.

INNOVATIEBOX: Ingevoerd in 2011, na lobby van werkgeversclub VNO-NCW. De regeling verlaagt het tarief van de winstbelasting van 25 procent naar 5 procent op winsten die voortvloeien uit octrooien of patenten. Die winsten concentreren zich vooral bij grote, winstgevende ondernemingen (definitie: meer dan 1000 werkenden), naar wie 70 procent van het budget gaat. Kleine startups maken amper winst, en profiteren dus nauwelijks. Volgens het Centraal Planbureau en de OESO mist de subsidie niet alleen het doel, namelijk innoveren, maar stimuleert het buitenlandse multinationals bovendien belasting te ontwijken door winsten uit octrooien of patenten tegen een lager tarief in Nederland te parkeren (zie ook kader Vestigingsklimaat.)

• **Kost: 1,562 miljard**

AFDRACHTVERMINDERING SPEUR- EN ONTWIKKELINGSWERK (WBSO):

Verlaagt de loonkosten voor bedrijven op onderzoekswerk, vanwege een lagere loonheffing. "Dit is een uitgelezen voorbeeld van hoe publieke gelden worden aangewend voor private belangen," schrijft SOMO. "Als innovatie écht zo belangrijk wordt geacht, kan er beter worden geïnvesteerd in onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek dan in een derde fiscale innovatieprikkel voor het bedrijfsleven."

• **Kost: 1,205 miljard**

DE 30-PROCENTREGELING

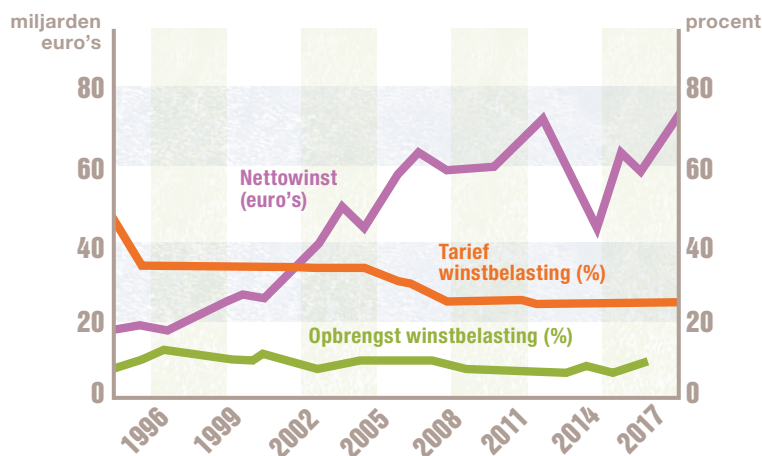
Buitenlandse expats die in Nederland werken krijgen 30 procent van hun loon onbelast uitbetaald. Dit als compensatie voor de extra kosten die ze moeten maken om in het buitenland te werken. Een expat is iedereen met een brutosalaris van 37.000 euro met een herkomstplek op ten minste 150 kilometer van de grens. Volgens de FNV gaat een belangrijk deel van deze belastingkorting niet naar de expat zelf, maar naar bedrijven, die expats via de regeling een lager loon kunnen bieden dan een Nederlandse werkende. De regeling werkt zo verdringing in de hand, zegt de FNV, en is een verdienmodel geworden voor werkgevers.

• **Kost: 0,742 miljard**

DE LIV (LAGE INKOMENS VOORDEEL)

Subsidie die bedrijven krijgen als ze mensen aannemen tegen maximaal 125 procent van het minimumloon. Bedoeld om de werkgelegenheid te verhogen in de minder betaalde banen. In de praktijk een subsidie voor bedrijven op het laag houden van de lonen.

• **Kost: ongeveer 0,5 miljard**

- Statutair tarief: wettelijk percentage dat bedrijven over bedrijfswinsten moeten afdragen. Was in 1980 nog 48 procent.
- Netto besparingen, niet-financiële bedrijven.
- Als percentage van de totale belastinginkomsten.

Bron: CBS, Nationale Rekeningen; Eurostat, Taxation Trends in the EU 2018. Bewerking: SP

2 DE WINSTEN STIJGEN, DE WINSTBELASTING NIET

De stijgende winsten lijken goed nieuws voor de belastingpot. Meer winst is immers meer winstbelasting.

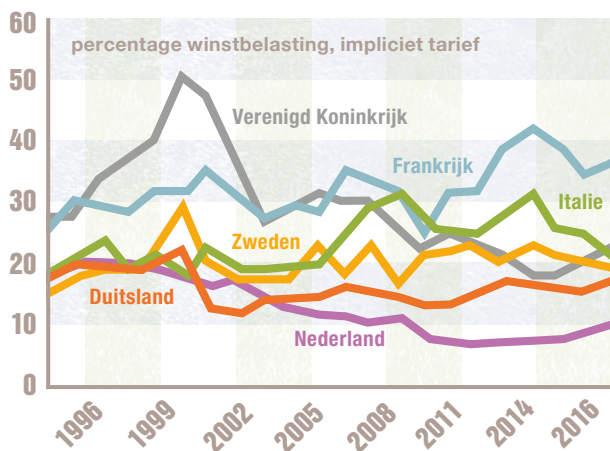
Mis. De groene lijn – de winstbelasting als percentage van de totale belastinginkomsten – blijft ongeveer gelijk. In euro's verdubbelt het bedrag, vanwege de inflatie. Maar dat doet de rest van de belastinginkomsten ook. De facto verandert er dus niets. Sterker nog, op de vorige pagina zie je hoe de belasting op kapitaal (waarvan bedrijfswinst een deel is), juist daalt, ten opzichte van de belasting op arbeid.

Hoe dat kan? Dalende tarieven. De rode lijn geeft het tarief aan dat bedrijven over hun belastbare winst betalen. Sinds 1980 is dat gedaald, van 48 naar 25 procent. Over dezelfde euro belastbare winst betalen bedrijven nu dus nog maar de helft belasting.

Zo kunnen de winsten dubbel zo snel stijgen als de totale economie, en de belastingopbrengsten toch gelijk blijven. In 1995 maakten niet-financiële bedrijven een nettowinst van 18 miljard, en droegen ze 8 miljard winstbelasting af. In 2017 waren de nettowinsten gestegen tot 72 miljard. Als de winstbelasting was meegegroeid, was de winstbelasting dat jaar bijna 32 miljard geweest. Dat is 14 miljard meer dan de 18 miljard die over 2017 binnenkomt.

4 ONS VESTIGINGSKLIMAAT. WAT HET KOST WEET NIEMAND

Het heeft iets ironisch: een Centraal Planbureau dat elke overheidsmaatregel precies kan doorrekenen, maar geen benul heeft van de misgelopen belastinginkomsten door de som van wetten en regelingen die samen ons vestigingsklimaat voor multinationals vormen. Geen van de volgende afzonderlijke fiscale maatregelen komt alleen in Nederland voor. Wat Nederland zo aantrekkelijk maakt, is de combinatie van verschillende regelingen. Het succes ervan blijkt uit de ruim 14.000 briefbusfirma's die samen jaarlijks rond de 4.000 miljard euro door het Nederlandse belastingstelsel sluizen, om zo gebruik te maken van de voordelen ervan. Zie hier een kleine selectie.

Impliciet belastingtarief op bedrijfswinst. Daadwerkelijke afdracht als percentage van het bedrag waarover afdracht mogelijk zou zijn. Dat is het netto exploitatieoverschot (de toegevoegde waarde, min alle kosten van en belastingen op productie, inclusief afschrijvingen), verrekend met het saldo van rente en dividend. Afschrijvingen, renteaftrek en uitbetaald dividend zijn dus geen mogelijk belastbare winst.

Bron: Eurostat, Taxation Trends in the EU 2018.
Bewerking: SP.

3 GEEN SLACHTOFFER, MAAR AANJAGER

Nederland kan de wereld niet veranderen. We zijn een open economie, afhankelijk van het buitenland. Als we onze concurrentiepositie verspelen, kunnen we de tent wel sluiten.

Dat riedeltje horen we elke keer, als de belasting op bedrijfswinsten weer omlaag moet, of als Nederland de rode loper wel erg breed uitrolt voor buitenlandse hoofdkantoren voor multinationals. Het klinkt redelijk. Op één punt na: Nederland verandert de wereld al. We zijn geen slachtoffer van de race naar beneden. We zijn aanjager.

De grafiek hierboven laat zien hoeveel procent belasting bedrijven betalen op de mogelijk belastbare winst, in Nederland en omringende economieën. Nederland gaat voorop in de daling van dit tarief. Sinds 1995 is dit percentage in ons land grofweg gehalveerd. Landen als Duitsland, België, Zweden en Engeland geven een aanslag die ongeveer dubbel zo hoog is op de mogelijk belastbare bedrijfswinst.

Aan de concurrentiepositie denken? Dat moeten onze buurlanden – met dank aan Nederland.

RULINGS

Afspraken die bedrijven met de Belastingdienst kunnen maken om vooraf zekerheid te hebben over de belasting die ze gaan betalen. Omgeven door geheimzinnigheid. Het ministerie van Financiën en de Belastingdienst willen geen informatie geven over de inhoud ervan, noch over hoeveel belasting Nederland hiermee misloopt. Uit het weinige wat we er wel over weten, blijkt dat geen andere EU-lidstaat ook maar in de buurt van het aantal rulings komt dat Nederland afsluit. Uit weinig constructies blijkt de voorkeursbehandeling van multinationals zo duidelijk: een kleine ondernemer die het op een akkoordje probeert te gooien met de Belastingdienst, krijgt waarschijnlijk Justitie achter zich aan.

SCHUIVEN MET RENTE EN ROYALTIES

Om van deze constructies gebruik te maken, richt een multinational verschillende dochterondernemingen op in meerdere landen. Zo kan die selectief van verschillende belastingwetten snoepen om zo weinig mogelijk belasting te betalen. 'Agressieve belastingplanning', noemt de Europese Commissie dit. Volgens de Commissie biedt geen ander land in Europa hiervoor zoveel mogelijkheden als Nederland. Een greep eruit: betalingen aan zowel rente als royalties (intellectueel eigendom) kunnen onbelast in mindering worden gebracht op de belastbare winst. Er zijn tal van voorbeelden waarin multinationals deze stromen kunstmatig opblazen tussen dochterondernemingen. Op papier wordt zo een enorm bedrag aan rente en royalties op de winst ingehouden en blijft er bijna geen belastbare winst over. Zie bijvoorbeeld de casus van Starbucks in Nederland, waarvoor de Europese Commissie Nederland op de vingers tikte.

DEELNEMINGSVRIJSTELLING

Stamt uit 1893. Winsten en dividenden uit een buitenlandse deelneming (minimaal 5 procent eigendom) worden in Nederland niet nogmaals belast. In de oorsprong terecht, want in principe zijn die al in het buitenland belast. Probleem: winsten en dividenden die in het buitenland tegen een lager tarief belast worden, zijn hier vrij van belasting.

VERBINDING NOG ALTIJD VERBROKEN

Tekst: Tiny Kox Foto: Rob Voss

Met slechts één stem verschil gaf de Senaat in 2011 groen licht aan het voorstel dat ik met mijn collega-fractievoorzitters van PvdA en ChristenUnie in de Eerste Kamer had gelanceerd: een groot parlementair onderzoek naar privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten in Nederland vanaf de tweede helft van de jaren tachtig van de twintigste eeuw en de rol van de politiek daarin. Welke invloed heeft dit parlementaire onderzoek gehad op het beleid sindsdien?

Een parlementair onderzoek – tot dan toe nog nooit door de Eerste Kamer gebruikt – werd volgens mij gerechtvaardigd door de impact die het proces van verkopen en verzelfstandigen van grote delen van de publieke sector had op de hele samenleving. Het was dat jaar 25 jaar geleden dat de Postcheque- en Girodienst van de PTT werd afgesplitst tot de Postbank, die daarna opging in de ING. Daarna waren de spoorwegen gevolgd, het busvervoer, de luchtvaart, het loodswezen, de energiebedrijven, de communicatiesector, de woningbouw, delen van de zorg, de beveiliging en nog veel meer. Door dat alles werd de rol en de invloed van de overheid ingrijpend ingeperkt. En ook de positie van de burgers was er wezenlijk door veranderd.

Anderhalf jaar na het principebesluit legde de parlementaire onderzoekscommissie, onder voorzitterschap van Roel Kuiper van de ChristenUnie en met mijn fractiegenoot Arjan Vliegthart en VVD'er Frank de Grave als vicevoorzitters, haar eindrapport op tafel. *Verbinding verbroken?* heette het. Vier grote trajecten waren door de commissie bekeken: bij telefonie en post, bij het spoor, bij de re-integratie en in de energiesector. Volgens de commissie hadden achtereenvolgende kabinetten de privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw ter hand genomen en daar ruim politiek en maatschappelijk draagvlak voor gevonden. De belangrijkste motieven achter dat beleid waren het beheersen van de overheidsfinanciën en het afslanken van de Rijksdienst. De heersende gedachte was geweest dat een kleinere en meer efficiënte overheid zou bijdragen aan lagere collectieve lasten en een

eenvoudiger openbaar bestuur. De eerste fase bestond uit het afstoten van overheidsbezit en het bedrijfsmatiger laten functioneren van overheidsbedrijven. De verzelfstandiging van de PTT was een van de grote klussen in die eerste fase. Al gauw bleek het uitschakelen of op afstand zetten van de overheid nieuwe bestuurlijke vragen op te roepen. Verbindingen tussen overheid en geprivatiseerde diensten werden losser en de verbindingen tussen die diensten en de burgers anders. De parlementaire onderzoekscommissie concludeerde dat de gevolgen daarvan niet goed waren onderkend en overdacht.

Vanaf 1987 werd door de lidstaten van de Europese Unie volop gas gegeven bij het verwelken van een Europese interne markt. Dat gaf een grote impuls aan een nieuwe, meer marktgerichte oriëntatie van overheden. Nederland ging daarbij voorop lopen. Maar die markten, aldus de onderzoekscommissie, bleken lang niet zo vanzelfsprekend tot stand te komen als was gedacht. De verbinding tussen privatisering en verzelfstandiging enerzijds en marktwerking anderzijds maakte het openbaar bestuur niet eenvoudiger maar juist complexer. Terugblikkend stelde de commissie vast dat de Nederlandse politiek zonder vastomlijnde bestuurlijke kaders of overkoepelende visie het pad van privatisering en verzelfstandiging was opgegaan. Vanaf 2000 groeide de kritiek, onder meer vanwege de tegenvallende resultaten en onbedoelde effecten bij het spoor en de post. Het parlementaire onderzoek stelde vast dat de splitsing van de spoorwegen in NS en ProRail een misser was gebleken en beter ongedaan gemaakt zou kunnen worden.

WILDGROEI

Naast privatiseringen vonden er ook veel verzelfstandigingen plaats, waarbij de overheid ook invloed verliest in de publieke sector. Daar leidde het ontbreken van een overkoepelende visie bij de politiek tot ingewikkelde situaties, volgens de Algemene Rekenkamer zelfs tot 'wildgroei'.

In plaats van een samenhangende visie vond er een steeds grotere opeenstapeling plaats van doelstellingen en maatregelen, die weer nieuwe vormen van regulering en bureaucratisering opriepen.

Het onderzoek uitte ook stevige kritiek op het parlement. Pas vanaf het midden van de jaren negentig werden er meer kritische geluiden in het parlement gehoord, met name over de gang van zaken bij de spoorwegen. Ook groeiden gaandeweg de zorgen over het grote aantal ZBO's, zelfstandige bestuursorganen, waarvan niet duidelijk was of en hoe die onder democratische controle vielen. Het ontbrak beide Kamers volgens de onderzoekscommissie ook aan duidelijke publiekrechtelijke kaders die nodig waren om een echte greep op ontwikkelingen te kunnen hebben. Het hele proces van privatisering en verzelfstandiging had vooral ook de burgers geraakt. Er was in de loop der jaren te weinig oog geweest voor de publieke belangen. Een brede wegging daarvan vond nooit plaats.

Om beter beleid in de toekomst mogelijk te maken, presenteerde de commissie een 'besliskader'. Dat zou voortaan onderdeel moeten zijn van gedegen besluitvorming op het terrein van privatisering en verzelfstandiging. Voor welk probleem zou de voorgenomen privatisering of verzelfstandiging een oplossing zijn? Zijn er alternatieven? Is er een maatschappelijke impacttoets gedaan? Past de voorgenomen stap in het bredere beleid? Wat vinden alle betrokkenen van het voornemen? Welke publieke belangen zijn in het geding? Is de marktwerking die beoogd wordt, wel mogelijk? En

begrijpt het parlement goed wat de gevolgen van de betreffende privatisering of verzelfstandiging kunnen zijn? Is inspraak en maatschappelijke betrokkenheid georganiseerd? Is er een tijdsplanning? Bij elk traject waarin delen van de publieke sector bij de overheid worden weggehaald, zou voortaan steeds moeten worden gevraagd: wordt het afgesproken besliskader gehanteerd, gebeurt dat correct, worden afwijkingen beargumenteed, worden publieke belangen geborgd en wordt het parlement tijdig en volledig geïnformeerd? Die vragen zouden op verschillende momenten in het proces van verzelfstandiging en privatisering aan de orde moeten blijven komen.

HOOG TIJD

Ruim een jaar nadat het rapport van de commissie door een eensgezinde Senaat was goedgekeurd, liet de regering aan de Eerste Kamer weten bereid te zijn het voorgestelde besliskader over te nemen. Ook zou er voortaan jaarlijks aan beide Kamers van de Staten-Generaal worden

gerapporteerd over de toepassing van het besliskader bij alle privatiseringen en verzelfstandigingen.

Het duurde uiteindelijk tot 2015 vooraleer het onderzoeksrapport van de Eerste Kamer op de agenda van de Tweede Kamer kwam en de regering kon worden bevraagd op haar lessen uit het parlementaire onderzoek van de Senaat. Ronald van Raak van de SP-fractie stak zijn teleurstelling niet onder stoelen of banken over het feit dat het zo lang had moeten duren, en dat het rapport 'op een stille avond in een bijzaaltje' werd behandeld. Opmerkelijk geluid kwam er van PvdA-kant, de partij die in de jaren negentig mee vooropgelopen had in de uitverkoop van de publieke sector in Nederland. Vijftien jaar later constateerde de PvdA-fractie schuld-bewust: 'De tijd dat we dachten dat privatisering een wondermiddel was, ligt definitief achter ons. De overheid behoort publieke belangen zelf te behartigen. Alleen als duidelijk is dat de markt dezelfde belangen met behoud van het publieke belang beter

kan behartigen, is verzelfstandiging of privatisering gewenst.' In het Kamerdebat sprak de SP de hoop uit dat vanaf nu zou gaan gelden dat alles wat niet failliet mag gaan, niet op de markt thuishoort maar onder overheidsregie moet staan.

In 2016 presenteerde de werkgroep 'privatisering en verzelfstandiging overheidsdiensten', onder voorzitterschap van Ronald van Raak, in de Tweede Kamer haar bevindingen over vijftien privatiserings- en verzelfstandigingstrajecten, onder meer bij URENCO, de Staatsloterij en Holland Casino. Ook was gekeken naar de handelwijze van de regering bij de tijdens de financiële crisis genationaliseerde financiële instellingen zoals ABN Amro en SNS. Het door de Senaat voorgestelde en door de regering goedgekeurde besliskader bleek beslist nog niet 'verinnerlijkt' in het regeringsbeleid: "In een derde van de vijftien privatiserings-/verzelfstandigingstrajecten is het besliskader gevolgd, waarvan er één gedeeltelijk. In acht gevallen heeft het kabinet uitgesproken het besliskader geheel of gedeeltelijk te volgen." Verder wordt bij de meeste privatiseringen of verzelfstandigingen, in strijd met gedane toezeggingen, nog geen melding gemaakt van hun relatie met regelgeving van de Europese Unie. Wel is de informatieverstrekking aan de Tweede Kamer verbeterd, maar is de Eerste Kamer in zeven van de vijftien onderzochte trajecten niet direct door het kabinet geïnformeerd. Een overkoepelend debat over de 'staat van het openbaar bestuur' heeft ook nog niet plaatsgevonden in het Nederlandse parlement. Dat debat, aldus Van Raak c.s., moet er wel komen, wil het parlement zijn greep op het privatiseringsproces daadwerkelijk kunnen versterken.

Bijna vijf jaar zijn verstreken nadat de regering beloofde de meeste aanbevelingen van het eerste parlementaire onderzoek door de Senaat over te nemen en die in haar beleid te zullen gaan toepassen. Tijd voor diezelfde Senaat om nu na te gaan of en hoe dat gebeurt. Belofte maakt immers schuld.

VAN RECHT NAAR GUNST

DE VERMARKTING VAN DE HUISHOUDELIJKE VERZORGING

Tekst: Bart Linssen Foto: Bas Stoffelsen

Als er één publieke dienst de afgelopen tien jaar slachtoffer is geworden van het dominante marktdenken, dan is het de thuiszorg wel. Kon je voorheen rekenen op de verzorgingsstaat, nu moet je het zoveel mogelijk zelf uitzoeken. En voor hulp die écht onontbeerlijk wordt geacht, worden marktpartijen ingeschakeld. Die zouden beter en goedkoper zijn dan overheidsinstellingen. Ruim tien jaar na de invoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning is duidelijk dat er veel kapotgemaakt is.

In 2006 besloot het kabinet-Balkenende III, bestaande uit CDA, PvdA en ChristenUnie, om de huishoudelijke verzorging te gaan vermarkten. Doel was te voorkomen dat de kosten zouden stijgen, zoals voorspeld in de economische vooruitzichten van de rekenmeesters van deze partijen. Door de oplopende vergrijzing moest een steeds kleiner deel van de bevolking immers de zorg van een steeds groter wordende groep ouderen gaan betalen, zo was de gedachte.

Op dit toekomstbeeld is heel wat af te dingen, aldus publicist Mirjam de Rijk. In het onlangs verschenen boek *De verhuizing van de verzorgingsstaat* rekent zij af met het idee dat de kostenstijging dramatische proporties aan gaat nemen. Zo wijst De Rijk erop dat volgens het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu vergrijzing slechts in beperkte mate tot hogere zorgkosten heeft geleid. Slechts een zevende van de stijging tussen 2000 en 2010, de periode waarin de zorgkosten relatief sterk stegen, is toe te schrijven aan vergrijzing. Dit geldt niet enkel voor geneeskundige zorg, maar ook voor de huishoudelijke verzorging. De verklaring daarvoor is niet zo ingewikkeld, aldus De Rijk: "Vereenvoudigd gezegd: als mensen gemiddeld 90 jaar worden en tussen hun 75^e en 90^e hulp en ondersteuning nodig hebben (en tot hun 75^e niet) is dat niet duurder dan als mensen gemiddeld 80 jaar worden en tussen hun 65^e en 80^e hulp en ondersteuning nodig hebben." Vergrijzing betekent niet alleen dat mensen steeds ouder worden, maar ook dat een steeds groter deel van de bevolking met pensioen is. Volgens De

Rijk is ook dit geen probleem, zolang het nationaal inkomen niet omlaag gaat. Wanneer er in totaal niet minder verdiend wordt, is de besteding van dat inkomen vooral een politieke vraag. Tot slot stelt De Rijk dat in de discussie over de toekomstscenario's vaak cijfers op de verkeerde manier zijn gebruikt. Zo werden regelmatig absolute bedragen gepresenteerd, in plaats van relatief ten opzichte van het nationaal inkomen, waarbij deze bovendien vaak niet voor inflatie en bevolkingsgroei werden gecorrigeerd. Zou je op deze manier naar de prijs van brood kijken, aldus De Rijk, dan zou je ook daar plotsklaps een probleem zien, terwijl daar natuurlijk geen enkele aanleiding voor is.

BEZUINIGINGEN

Hoewel de invoering van de Wmo in 2007 zonder bezuiniging vanuit het Rijk is doorgevoerd, werd het versoberen van de thuiszorg wel degelijk aangemoedigd. Dat gebeurde doordat de Rijksbijdrage voor de Wmo niet werd geormerkt. Gemeenten die op de huishoudelijke verzorging bezuinigden, konden de vrijgekomen middelen naar eigen inzicht besteden. Een VVD-wethouder was dus vrij om te bezuinigen op de thuiszorg en daarmee een lokale belasting te verlagen. In de rapporten die het wetenschappelijk bureau van de SP destijds publiceerde over de Wmo, werd dan ook geconstateerd dat "veel gemeenten ervoor kozen de zorg soberder uit te voeren."

In eerste instantie gingen de tarieven die organisaties kregen voor het uitvoeren van de huishoudelijke

verzorging sterk omlaag, met grote gevolgen voor de werkers. Velen werden voortaan als alfa-hulp aangesteld, waardoor een hulp met tientallen jaren ervaring er al snel zo'n 5 euro per uur op achteruitging en geen pensioen meer opbouwde. Onderzoeksbureau Berenschot constateert nog een ander gevolg voor de werkers, als gevolg van de dan georganiseerde concurrentiestrijd: "Medewerkers die lang in dienst blijven, zijn duurder dan anderen. Maar voor hen wordt geen ander tarief betaald." Vaste medewerkers in dienst betekent dus meer risico voor de zorgaanbieder, terwijl instellingen met veel flexwerkers opdrachten voor minder geld konden uitvoeren. De organisatie van de vaste hulp liep dus alle kans de aanbestedingsprocedure, waarin met name naar de laagste prijs werd gekeken, te verliezen.

Niet lang na de invoering van de Wmo brak de crisis uit, met als gevolg dat de gemeentelijke middelen sterk onder druk kwamen te staan. Ook in gemeenten die in eerste instantie niet hadden bezuinigd op de zorg werden nu vaak wel versoberingen doorgevoerd. Zo werd er voortaan veel lichtere, en dus goedkopere, zorg toegekend dan in het verleden. Voorheen betrof 80 procent zwaardere zorg, enkele jaren later was dat nog maar 20 procent. Tegelijkertijd daalden de tarieven van de lichtere zorg, van 24,30 euro in 2006 naar 21 euro in 2011. Ook op andere manieren merken hulpbehoevenden de consequenties van de bezuinigingen direct. Berenschot schrijft daarover: "Voor de cliënt is sinds de invoering van de Wmo in 2007 het aantal uren hulp per week gemiddeld gezien gedaald en zijn de eigen bijdragen gestegen. De voorwaarden voor cliënten om aanspraak te kunnen doen (op hulp bij het huishouden) zijn aangescherpt." Voor hulpbehoevenden werd de zorg dus minder toegankelijk, beperkter én duurder.

Dankzij acties van onder meer FNV en SP zijn de bezuinigingen op de Wmo teruggebracht van 75 naar 30 procent.

KEUKENTAFELGESPREKKEN

Wanneer in 2012 het kabinet-Rutte II van VVD en PvdA aantreedt, spreken deze partijen in het regeerakkoord af dat de huishoudelijke zorg voortaan geen recht meer is, maar een voorziening. Bovendien wordt er vanaf dan nóg strenger gekeken of mensen de hulp wel echt nodig hebben. Ambtenaren moeten expliciet nagaan of de zorg niet uit eigen middelen kan worden betaald en of familie en vrienden ingeschakeld kunnen worden. Tijdens zogenaamde keukentafelgesprekken, dus bij zorgaanvragers thuis, wordt pijnlijk duidelijk wat het nieuwe woord, de ‘participatiesamenleving’, precies betekent. De keukentafelgesprekken vinden plaats onder grote druk. Tegelijkertijd met de invoering van deze gesprekken wordt er namelijk 30 procent bezuinigd op de Rijksbijdrage. Dit leidt ertoe dat in korte tijd tienduizenden arbeidsplaatsen verdwijnen. In de haast waarmee de bezuiniging wordt doorgevoerd worden grote fouten gemaakt. Bij SP-hulpdiensten in heel het land komen de verhalen binnen. In sommige gemeenten verliezen mensen de helft van het aantal uren aan hulp als gevolg van een telefonische herindicatie, ook al kan op deze manier onmogelijk voldoende zorgvuldig worden afgewogen of dit wel verantwoord is. In andere gemeenten worden de gesprekken gehouden

door de zorguitvoerder zelf, die voortaan een vaste vergoeding per cliënt krijgt. Deze bedrijven mogen zelf afwegen of twee, drie of vier uur zorg noodzakelijk is, terwijl zij voor hun winst afhankelijk zijn van lage indicaties. Deze perverse prikkel blijkt een blinde vlek voor de gemeenteraden die met deze plannen instemmen.

In het eerder aangehaalde boek *De verhuizing van de verzorgingsstaat* omschrijven de auteurs de gevolgen van de Wmo 2015 voor de werkvloer. Van de 66 keukentafelgesprekken die zij bijwoonden, leidden er slechts 3 tot meer hulp uit het eigen netwerk. Het is de zoveelste aanwijzing dat er al een enorm beroep wordt gedaan op de mensen in de directe omgeving van de hulpbehoevenden. Het lijkt erop dat de jaren van bezuinigingen vrijwel alle ruimte en energie hebben ingenomen die er nog in de eigen sociale contacten zat.

VERMARKTING

Niet alleen de keukentafelgesprekken lijken extra te lijden onder de vermarkting van de publieke zaak. Ook de uitvoering van de huishoudelijke zorg zelf wordt killer. Doordat de uren sterk zijn beperkt is er steeds minder tijd voor een praatje, en noodzakelijke werkzaamheden die misschien niet helemaal in de werkafspraken passen zijn verder

onder druk komen te staan. Tekenend is ook dat volgens Berenschot de markt, die voorheen werd gekenmerkt door duizend bedrijven met elk minder dan 1 procent marktaandeel, nu wordt bestormd door dochterondernemingen van schoonmaakbedrijven als Tzorg (15 procent) en TSN (7 procent). En ondanks alle bezuinigingen is de markt voor huishoudelijke hulp nog steeds aantrekkelijk. Toen onlangs de tak van Vèrian die zich bezighield met huishoudelijke zorg failliet ging, stonden andere partijen te springen om het marktaandeel over te nemen. Volgens journalist Jeffrey Stevens van Follow the Money, die zich baseert op cijfers van het CBS, wordt er gemiddeld zo'n 3,9 procent winst gemaakt in de thuiszorg (vóór belasting), al zijn er gevallen bekend waar dit percentage nog aanzienlijk hoger ligt.

Ruim tien jaar later is het tijd voor de vraag wat de vermarkting van de huishoudelijke zorg precies heeft opgeleverd. Waar een grote groep mensen met een beperkte opleiding voorheen een vaste baan met fatsoenlijke arbeidsvoorwaarden had, moeten zij zich voortaan redden met slechtere voorwaarden en verkeren zij in permanente onzekerheid. Waar mensen die om hulp vragen voorheen ruimhartig werden geholpen, moeten zij nu hopen in een gemeente te wonen waar men op een sociale manier met hulpbehoevenden omgaat. Inmiddels neemt de eenzaamheid onder ouderen die Wmo ontvangen snel toe en zijn duizenden werkers hun vaste, fatsoenlijk betaalde baan kwijt. Ja, de overheid is voortaan minder middelen kwijt om de huishoudelijke zorg te organiseren. Maar dit lijkt puur een gevolg van opgelegde bezuinigingen, in plaats van het resultaat van ‘effectievere bedrijfsvoering’. Of is dit laatste voor Rutte gewoon een eufemisme voor bezuinigen op werkers?

ONDERWIJS: KIND VAN DE NEOLIBERALE REKENING

Tekst: Tijmen Lucie Foto: archief SP

In april presenteerde de Inspectie van het Onderwijs het jaarlijkse rapport over de staat van het onderwijs. Met verontrustende conclusies: de prestaties van het Nederlandse onderwijs dalen al twintig jaar, de segregatie naar opleiding en inkomen is toegenomen en er zijn grote kwaliteitsverschillen tussen scholen. Ons toegankelijke, kwalitatief goede onderwijsstelsel staat onder druk door jarenlange bezuinigingen en marktwerking. Hoe kan het anders?

“Wie neemt verantwoordelijkheid voor het collectieve belang?”, vroeg inspecteur-generaal Monique Vogelzang zich af in het voorwoord van de Staat van het Onderwijs. De overheid, zou je zeggen. Die is immers verantwoordelijk voor ons onderwijs. Maar zo simpel ligt het niet. Sinds de jaren negentig is de overheid steeds meer op afstand gezet en is de autonomie van scholen (lees: schoolbesturen) alleen maar groter geworden.

TE BELANGRIJK OM AAN DE MARKT OVER TE LATEN

De basis voor de vermarkting van het onderwijs en de daarmee gepaard gaande bezuinigingen, is in de jaren tachtig gelegd door de kabinetten-Lubbers. Volgens de toenmalige minister van Onderwijs, CDA'er Deetman, bemoeide de overheid zich veel te veel met het onderwijs. De sector moest meer ‘inrichtingsvrijheid’ krijgen en daarbij diende de overheid een stap terug te doen. Nadat Deetman eerder zijn ideeën voor marktwerking in het hoger onderwijs had gepresenteerd, volgden in 1988 soortgelijke plannen voor het basis- en voortgezet onderwijs. Scholen moesten voortaan met elkaar concurreren, op basis van onderwijskwaliteit. Daarnaast stelde hij een lumpsumfinanciering voor, die uiteindelijk in 1995 in het voortgezet onderwijs werd ingevoerd en in 2006 in het basisonderwijs: in plaats van geoordeelde gelden van de overheid, kregen scholen een zak met geld die ze naar eigen inzicht mochten besteden. Verantwoordelijkheid hoefden ze nauwelijks af te leggen. Het gevolg was

dat scholen massaal gingen fuseren tot grote besturen. Ze gingen zich als bedrijven gedragen, zij het met publiek geld.

Managementstructuren werden opgetuigd, met bijbehorende ‘markt-conforme’ salarissen en arbeidsvoorwaarden. De concurrentie om de leerling barstte los. Vooral de kinderen van de hoogopgeleide middenklasse zijn een geliefd doelwit geworden. In hun onderlinge concurrentiestrijd proberen de schoolbesturen zoveel mogelijk van deze leerlingen binnen te halen, met nieuwe pedagogische concepten. Hier hangt wel een prijskaartje aan: scholen en schoolbesturen zeggen dit onderscheidende lesprogramma niet te kunnen betalen met het geld dat zij van de overheid krijgen. Ze vragen daarom een ‘vrijwillige’ ouderbijdrage van soms wel honderden euro's per jaar. Voor arme ouders is dit niet te betalen. Het gevolg is, zoals de Inspectie van het Onderwijs ook constateert, dat de kansenongelijkheid in het onderwijs toeneemt. Daar komt nog eens bij dat de scholen in kwaliteit verschillen en dat kinderen uit armere milieus relatief vaak op scholen terecht komen waar de leerprestaties achterblijven. Ook al omdat de lerarentekorten zich vooral

op deze scholen voordoen. Grote vraag is nu hoe we deze ontwikkeling kunnen keren.

LONDEN: HET GOEDE VOORBEELD

Hoe zorgen we er weer voor dat ieder kind goed en toegankelijk onderwijs krijgt? Met meer geld alleen zijn we er niet, want de afgelopen jaren hebben we gezien dat extra geld voor onderwijs niet automatisch betekent dat dat in de klas terechtkomt. Een systeemverandering is nodig, want onderwijs is te belangrijk om aan de markt over te laten. De overheid zal de regie weer moeten nemen, bij voorkeur op lokaal niveau. Want de verschillen tussen gemeenten zijn te groot om overal hetzelfde onderwijsbeleid te voeren. Inspirerend voorbeeld is Londen, waar in zestien jaar tijd de scholen in achterstandswijken uitgroeiden tot de beste in het Verenigd Koninkrijk. Hoe hebben ze dat voor elkaar gekregen? Door hoge eisen te stellen aan de scholen én ze de tijd te geven. Door als overheid flink te investeren in de scholen en door het verbeterprogramma centraal te laten leiden door mensen die het vertrouwen genieten van de directies en leraren. Door leraren de prestaties van hun leerlingen goed te laten bijhouden en aan de ouders verantwoording te laten afleggen over hoe zij hun onderwijs denken te verbeteren. En tot slot door extra lessen te geven aan leerlingen die dat nodig hebben en leraren te stimuleren om voortdurend hun lesprogramma's te verbeteren. Middenklasse-ouders in Londen sturen hun kind nu met vertrouwen naar deze scholen toe.

ACTIEVOEREN LOONT: 720 MILJOEN

Tekst: Ruud Kuin Foto: Wiebe Kiestra

‘De publieke sector staat in de fik’, stelde PO in Actie. Drie leerkrachten, onder wie Paul de Brouwer, startten begin 2017 deze actiegroep van leerkrachten in het basisonderwijs en dwongen de rechtse regeringspartijen binnen anderhalf jaar 720 miljoen extra voor het basisonderwijs uit te trekken. Hoe hebben ze dat voor elkaar gekregen?

Paul de Brouwer startte op 27 februari 2017 de Facebookgroep PO in Actie, alleen toegankelijk voor leerkrachten uit het basisonderwijs. De groep groeide binnen een paar weken tot 15.000 volgers. Al snel legde Paul contact met Jan van de Ven en Thijs Roovers. De laatste twee werden de gezichten van de actie. En zij hadden een duidelijke boodschap: een hoger salaris en minder werkdruk.

De leerkrachten in het basisonderwijs krijgen voor hetzelfde werk gemiddeld 20 procent minder, oplopend tot € 1000, dan hun collega's in het middelbaar onderwijs. Vind je het dan gek dat er een lerarentekort is? En is het dan vreemd dat het percentage burn-outs extreem hoog is? Nee, natuurlijk niet.

De kernachtige en heldere boodschap van meer salaris en lagere werkdruk werd ook gepubliceerd als manifest bij De Correspondent en schudde veel leerkrachten wakker. De tekst werd uitgeprint en op de prikborden in de scholen gehangen. Het aantal leerkrachten op de Facebookgroep groeide snel naar 45.000.

Paul de Brouwer: ‘Met die enorme steun in de rug zijn we naar de werkgevers gestapt. Ze waren het, wonderbaarlijk genoeg, meteen met ons eens. Met de vakbonden ging het wat moeilijker. Ze hadden aanvankelijk zo'n houding van: leuk hoor, die 45.000 likes, maar die mensen staan straks echt niet op het Malieveld. Ze

hadden nog niet in de gaten wat er gaande was. Maar ze konden het ook niet negeren en afwijzen.’

En zo ontstond een breed front van werkgevers, leerkrachten en vakbonden. Ze vergaarden steun van 350.000 ouders. Bekende Nederlanders spraken zich uit. De leerkrachten gingen geen klassiek gevecht met hun

‘Maak een zo breed mogelijk front’

bazen aan, maar formeerden een breed front, dat zijn pijlen richtte op de geldschieter van het onderwijs, de minister.

› Het lijkt allemaal vrij soepel en eenvoudig te zijn verlopen?

‘Op zich is dat ook zo. Leerkrachten die over andere onderwerpen en problemen begonnen werden van de pagina geweerd. De focus moest liggen op lagere werkdruk en hoger salaris. Met negen leerkrachten bespraken we de initiatieven, de strategie en namen we beslissingen. Via de Facebookgroep was er uiteraard interactie, kwamen er suggesties en peilden wij de stemming. We hadden wel veel discussie met de bonden over de wijze van actievoeren. Wij waren daar feller in dan zij. Wij liepen dan ook regelmatig voor de muziek uit door bijvoorbeeld wat

eerder naar buiten te brengen wat er wat ons betreft moest gebeuren.’

› Jullie eisten 1,4 miljard voor meer salaris en lagere werkdruk. Is deze eis nooit afgedaan als te radicaal?

‘Nee, nooit. Niemand stelde deze eis ter discussie. Iedereen was redelijk geschokt door de salariskloof met het middelbaar onderwijs. Het scherp in beeld brengen van de verschillen was een eye-opener, leerkrachten wisten dat niet.’

› De salarisverschillen zijn in 2007 al in beeld gebracht. Waarom hebben de vakbonden dit nooit opgepakt?

‘De bonden hebben te weinig feeling met het werkveld. De actieve kaderleden zijn veelal oud. En ze hebben een ondoorzichtig besluitvormingsproces; dat moet echt veel directer en toegankelijker. Maar je kunt boos zijn op de bonden, de leerkrachten hebben het zelf ook laten afweten. Zij hebben weinig met arbeidsvoorwaarden. Leerkracht in het basisonderwijs is verworden tot een veredelde bijbaan: er zijn heel veel parttimers. Bij hen is door onze acties het besef ontstaan dat het verschil in loon niet acceptabel is en dat je je moet laten horen. En de bonden moeten de besluitvorming toegankelijker maken en zorgen dat mensen gehoord worden.’

› Een Facebookpagina oprichten en 720 miljoen binnenhalen. Een fantastische prestatie. Wat zijn de succesfactoren en wat kunnen anderen daarvan leren?

‘We hadden een heldere concrete eis, daar lag de absolute focus op. Iedereen die wat anders wil moet maar een eigen groep beginnen. De eis en argumentatie moeten sympathiek zijn voor het publiek, dan durven mensen daar ook makkelijker voor uit te komen. En richt je tot de geldschieter, de beslisser. Maak een zo breed mogelijk front. Dat was voor ons cruciaal.’

‘VEILIGHEID IS TE KOOP’

Tekst: Ruud Kuin

Zorgen voor veiligheid was zo'n beetje het eerste wat inwoners van een staat voor hun belastingcenten verwachtten. Een publieke zaak. Veiligheid scoort ook vandaag de dag, na zorg, hoog op het lijstje van wat Nederlanders belangrijk vinden. De overheid trekt zich echter op tal van terreinen terug, ook op het gebied van veiligheid. Jan Struijs: 'Nederland vertoont kenmerken van een narcostaat.'

Is Nederland minder veilig? Feit is dat agenten de afgelopen maanden actie hebben gevoerd, niet alleen voor meer loon, maar vooral voor meer collega's. Ze komen namelijk niet meer toe aan preventie en minstens vijftig procent van de aangiftes blijft liggen. Jan Struijs, voorzitter van de Nederlandse Politiebond, ging voorop in de cao-acties en mengt zich sinds zijn aantreden ook zeer prominent in het debat over veiligheid in Nederland. Wij spraken met hem en zijn eerste zin is: 'Veiligheid is nu echt te koop.'

CAMERA'S EN PARTICULIERE BEVEILIGERS

Jan Struijs: 'Een "mooi" voorbeeld is de haven van Rotterdam. Het is een heel gevoelig gebied. We weten dat er containers vol met cocaïne binnenkomen. Dan zou je zeggen: als we daar de invoer kunnen pakken, voorkomen we een hoop ellende dus daar gaan we als overheid in investeren. Maar nee, dat gebeurt niet. De markt moet dat maar oplossen. Recent zijn er tweehonderd camera's gekocht en er komen nog eens driehonderd particuliere beveiligers bij. In het havengebied, met strategische oliereserves en een cruciale economische functie, is de politie vervangen door camera's en particuliere beveiligers. In de nachtdienst staan in de haven nu honderdtachtig particuliere beveiligers en zes agenten: dat was ooit precies andersom.'

We zien veel breder dat de markt door middel van goedkopere particuliere

beveiliging de rol van de politie overneemt. Gemeenten werven bedrijven die particuliere beveiliging aanbieden die bij een calamiteit gegarandeerd binnen twintig minuten op het bedrijventerrein is. Als je een winkel binnenloopt kijkt niemand er meer van op dat daar de hele dag een beveiligers staat. Alleen de grote bedrijven kunnen dat betalen. 'De Turkse bakker bij mij op de hoek moest twee uur op de politie wachten toen hij beroofd was', vertelt Jan Struijs. Veiligheid is dus te koop en de branche floreert, zo bevestigen de cijfers. In tien jaar tijd is het aantal beveiligingsbedrijven in Nederland verdubbeld. Inmiddels werken er 28.000 beveiligers en de omzet is met 7 procent gestegen naar 1,4 miljard euro.

NACHTMERRIE

Het is een foute, maar logische ontwikkeling. De politie kiest, ingegeven door bezuinigingen, voor andere prioriteiten. Preventie behoort daar niet toe. Het wordt als relatief duur gezien, zeker in verhouding tot de moeilijk te kwantificeren resultaten. De komst van de Nationale Politie draagt daar ook niet in positieve zin aan bij; netto is het gewoon weer een bezuiniging. 'Met de toezegging dat het efficiënter en veiliger zou worden, ging de Tweede Kamer akkoord. Maar het is een papieren werkelijkheid. De Tweede Kamer is gefopt, de minister en de korpsleiding wisten dat ze hun beloftes niet konden waarmaken. Er zijn gewoon veel te weinig agenten. We "vliegen" nu van het ene naar het andere incident. Daardoor komen we aan surveillance en preventie niet meer toe. Beter gezegd: dat wordt niet meer belangrijk gevonden. We lopen niet meer door winkelstraten en wijken. De politie heeft dan ook geen sociaal netwerk meer en werkt niet of nauwelijks meer samen met de wijkverpleegkundige en de jeugdzorg. We zijn uit de wijken, de rijken en de bedrijven zijn het zelf gaan regelen en het volk moet wachten. We voorkomen niets meer, maar we maken wel overal

een melding van. We hebben daarvoor 1,8 miljoen 112-meldingen. We zijn slechts handhavers geworden. Er groeit een generatie op die de politie alleen nog maar als handhavers kent. Een soort Guardia Civil. Dat is een nachtmerrie voor mijn idealisme.'

Door het terugtrekken en centraliseren van de politie hebben gemeenten massaal bijzondere opsporingsambtenaren aangesteld, beter bekend als de boa's. Zij zijn veelal goedkoper dan de agenten. In korte tijd zijn er nu zo'n 30.000 boa's, in de steden, in het openbaar vervoer en in het bos. De politie komt daar niet meer. De boa's hebben een groot deel van het surveillerende werk van de politie overgenomen. Maar omdat boa's geen bevoegdheden hebben, kunnen ze niet dezelfde preventieve rol spelen als de politie. Boa's komen met enige regelmaat in gevaarlijke situaties terecht, alleen hebben ze dan een 'lege riem', zoals ze zelf zeggen. Zij beschikken namelijk over het algemeen niet over verdedigingsmiddelen. 'De politie kan door een boa worden gealarmeerd als deze in een gevaarlijke situatie terechtkomt. Maar voordat de politie er is, gaan er toch gauw in het gunstigste geval minimaal vijf minuten overheen. In die tijd kun je wel al helemaal in elkaar geslagen zijn.' Voor zowel de burger als de boa wordt het er dan ook niet veiliger op.

NARCOSTAAT

Jan Struijs: 'We zijn niet meer op straat, en dan hebben we ook nog eens de kleinste recherche van Europa. Er moeten naast een fors aantal wijkagenten minstens tweeduizend rechercheurs bij. De laatste twintig jaar hebben we van alle boeven nog maar 5 procent kunnen pakken. Slechts een op de negen bekende criminele netwerken kan maar worden aangepakt. Nederland vertoont de kenmerken van een narcostaat. We zijn de grootste producent in de wereld van xtc. Criminele drugsorganisaties beschikken over meer geld dan bijvoorbeeld de hele gemeente

Foto: Peter Hliz / Hollandse Hoogte©

Particuliere beveiligers zetten de achtervolging in op een winkeldief.

Tilburg. Met zoveel geld hebben ze macht, kunnen ze mensen onder druk zetten en omkopen. Dat is het betonrot in de rechtsstaat. Al die criminelen zijn in die dertig jaar afbraak van veiligheid superrijk geworden.'

'Als jongeren afglijden, hoop je dat dat gezien wordt op school. En anders wel door jeugdzorg, of door de wijkagent. Maar ja, met grotere klassen, bezuinigingen op de jeugdzorg en de politie die uit de wijken is getrokken, is de kans dat afglijden tijdig gesignaleerd wordt, stukken kleiner. En de kans op ontsporing dus stukken groter. En weet je waar ze dan terechtkomen? In onze cel. Jongens die koerijtje spelen voor de grote drugsjongens. Ik heb het dan over kinderen tussen de acht en twaalf jaar. Die horen toch niet in een cel thuis?'

BETONROT

Jan Struijs: 'We hebben geen slechte politie, alleen krijgen we de middelen niet. De efficiency en de kille cijfers regeren. Ik was laatst op een wijkvergadering waar een teamleider van de politie een verhaal hield over de dalende criminaliteit. Hij vertelde trots aan de aanwezige wijkbewoners dat we gemiddeld van drie overvallen naar 1,8 zijn gegaan. Stond er een

grote vent op en die zei: "Dank je wel, dus vorig jaar ben ik drie keer overvallen en nu nog maar 1,8 keer. Ik voel me een stuk beter, hartelijk dank." Het verhaal van deze teamleider was helemaal weg. Statistieken foppen mensen niet. Maar cijfers regeren en ze zeggen eigenlijk: zoek het zelf maar uit. Wat is de volgende stap? Jezelf bewapenen? We horen steeds vaker dat mensen zelf pepper spray aanschaffen, ze gaan zichzelf maar verdedigen.'

Door bezuinigingen en efficiencymaatregelen is veiligheid in de uitverkoop gedaan. Een bewust ingezette ontwikkeling. De politie is uit de wijken en van de straat. Preventie wordt onzinnig, niet te kwantificeren en in ieder geval te duur gevonden. Dat regelen de burger en de markt zelf maar. Daarom worden massaal camera's, beveiligers en boa's ingezet, zonder bevoegdheden en stukken goedkoper. De bedrijven regelen het zelf. En de overheid is, zoals in de haven, afhankelijk van bedrijven die een ander belang hebben. 'Die afhankelijkheid zou je niet moeten willen. Die bedrijven hebben ook een primair belang om snel goederen te vervoeren. De overheid moet daarom haar verantwoordelijkheid nemen. We

moeten weer investeren in onze rechtsstaat en het betonrot bij de wortel aanpakken. Ik wil dat mensen weer op elkaar gaan letten. Ik wil af van de situatie dat de wijkverpleegkundige ongestoord door criminelen gevolgd wordt om te weten waar haar terminale patiënten wonen, waar ze vervolgens kunnen inbreken. De agent moet weer in de wijken zijn en een sociaal netwerk opbouwen. Veiligheid is ook preventie en dat kost geld.'

Foto: Wiebe Klestra

Jan Struijs is sinds juni 2016 voorzitter van de Nationale Politiebond en FNV Veiligheid. Daarvoor vervulde hij meerdere leidinggevende functies binnen de politie, onder andere bij Bureau Interne Zaken en de Zeehaven-politie.

MENSEN MAKEN DE PUBLIEKE SECTOR

Tekst: Lilian Marijnissen Foto: Sandra Beckerman

De crisis in de publieke sector gaat verder dan alleen geldgebrek. Geef de medewerkers de mogelijkheden en het vertrouwen hun werk goed te doen en zich te richten op mensen, niet op de markt.

Overwerkt, onderbetaald en ondergewaardeerd. Dat is de beleving bij veel van de 60.000 medewerkers in de publieke sector die de SP de afgelopen jaren sprak. Te veel werk, te weinig budget, te weinig vertrouwen en veel te veel formulieren. Van onderwijzer tot politie, van ambulancepersoneel tot ouderenzorg: in ons rapport *De Publieke Sector aan het Woord*¹ noemen ze allemaal dezelfde problemen.

Die problemen zijn wrang en onnodig. Wrang, omdat publieke medewerkers stuk voor stuk intrinsiek gemotiveerd zijn om bij te dragen aan de samenleving. Juist deze interne motivatie wordt gewantrouwd en beknot, nu het werk tot op de vierkante centimeter is vastgelegd in regels en protocollen.

Onnodig, omdat de problemen een gevolg zijn van ondoordacht beleid. De vermarkting van de publieke sector rustte niet op bewezen resultaten, stellen meerdere onderzoeken, maar op de ideologische overtuiging dat de markt nou eenmaal beter was. De oplossing voor een falende markt was nooit minder markt, maar meer.

De gevolgen van deze ideologische tunnelvisie worden pijnlijk duidelijk in ons rapport. Allereerst natuurlijk de bezuinigingen. Binnen het marktdenken is de publieke sector geen oplossing voor maatschappelijke problemen, maar zelf het probleem. Een kostenpost, die alsmaar goedkoper moet. Elke hap adem is uit de werkroosters geknipt. Goed werk leveren kost tijd, en juist die heeft de medewerker steeds minder. Wie het werk goed wil doen, werkt structureel over. 'Wij voelen ons productiemedewerker in plaats van verzorgende', zegt een medewerker uit de ouderenzorg.

Lilian Marijnissen tijdens de demonstratie van werkers uit de publieke sector op 2 oktober jongstleden.

Maar de gevolgen gaan verder dan dat. Met de introductie van de markt in de publieke sector is de autonomie verschoven van de werkvloer richting een nieuwe tussenlaag van managers. Er zijn daardoor twee werelden ontstaan: de reële en de papieren werkelijkheid, waarbij de papieren werkelijkheid van de managers bepalend is. 'Als de inspectie iets constateert wat niet goed is,' zegt een medewerker in de gehandicaptenzorg, 'wordt op papier het probleem 'aangepakt', maar niet werkelijk.'

De verschuiving van autonomie geeft bovendien een enorme bureaucratistische druk. Steeds meer tijd gaat op aan verslaglegging en verantwoording. Er bestaat een georganiseerd wantrouwen naar het inzicht, de vindingrijkheid en kundigheid van de medewerker. 'Als het niet in het systeem past, dan 'kan' het niet,' zegt een geïnterviewde veelzeggend.

Al deze kritiek op het marktdenken is niet nieuw. Al in de jaren negentig werd gesproken over de *McDonaldisation* van de publieke sector: de neiging om fundamentele maatschappelijke functies gelijk te stellen aan het verkopen van hamburgers en friet. Er is een 'cliënt' die een 'product' afneemt, dat wordt aangeboden door meerdere, concurrerende aanbieders op een vrije markt. Keer op keer blijkt

dat mensen niet zo willen denken. In onderwijs of zorg willen we geen cliënt zijn, maar als mens gezien worden. Medewerkers willen geen verkopers zijn, maar waarde geven aan levens. Een markt die waarde alleen herkent als geldbedrag, is niet de manier om het algemeen belang vorm te geven.

Alleen meer geld naar de publieke sector is niet genoeg. In plaats van de markt moet het algemeen belang weer voorop staan. Laten we samenwerking steunen, in plaats van concurrentie. Laten we medewerkers het vertrouwen teruggeven hun werk vanuit hun eigen motivatie te doen. Laat verantwoording niet alleen vanuit de werkvloer naar managers plaatsvinden, maar juist ook andersom. Laten we het geld voor de publieke sector besteden aan goede kwaliteit van zorg en diensten, echte banen, gekwalificeerde medewerkers en een fatsoenlijk loon. Niet aan marketing, bureaucratie en topbeloningen.

Het moet weer leuk worden om te werken in de publieke sector. En dat kan, als de helden van de publieke sector weer voelen dat ze voor mensen mogen werken, en niet voor de markt.

¹ Ineke Palm, *De Publieke sector aan het woord: Geen marktwerking maar democratisering* (februari 2017).